

RAKKAUDEN KÄSITE HUMBERTO R. MATORANAN
FILOSOFIASSA

Fenomenologinen analyysi

Kati Rantala-Lehtola
Maisterintutkielma
Filosofia
Yhteiskuntatieteiden ja
filosofian laitos
Humanistis-
yhteiskuntatieteellinen
tiedekunta
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2020

TIIVISTELMÄ

RAKKAUDEN KÄSITE HUMBERTO R. MATURANAN FILOSOFIASSA

Fenomenologinen analyysi

Kati Rantala-Lehtola

Filosofia

Maisterintutkielma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Jyväskylän yliopisto

Ohjaaja: Joonas Taipale

Kevät 2020

Sivumäärä: 61 sivua, 0 liitettä

Tässä opinnäytetyössäni tutkin rakkauden käsitettä Humberto Maturanan filosofiassa. Rakkaus on tärkeä Maturanan ihmisyyden teoriassa, jossa hän yhdistää kokemusta ja filosofista reflektiota luonnontieteellisen teorianmuodostukseen.

Lähestymistapani on fenomenologinen. Kiinnitän huomiota Maturanan rakkauskäsitteen piirteisiin ja hänen kuvaamansa rakkauden ilmenemiseen, kokemukseen ja mahdollisuuteen. Käytän tutkimuksessani useita hänen teoksiaan, joista keskeisin on kuitenkin *The Origin of Humanness in the Biology of Love* (2008). Useiden eri aikakausien fenomenologien ja filosofien ajattelun avulla tuon esiin Maturanan rakkauden erityispiirteet.

Määritelmällisesti rakkaus on Maturanalla sitä, että toinen ilmenee itselle oikeutettuna olentona. Määritelmään katson kuuluvaksi seuraavat osat: 1) toisen ilmentyminen oikeutettuna olentona ja 2) toisen oikeus olemassaoloon itsen kanssa sekä 3) hyväksyminen ja 4) myönteinen tunneilikehdintä. Rakkaus voi kohdistua itsen, toiseen tai maailmaan. Keskeistä rakkaudessa on sellainen itsensä ja toisen havaitsemisen tapa, jossa toinen erotetaan itsestä erillisenä. Lisäksi hyväksytään toinen itsen lähelle ja vuorovaikutukseen itsen sekä oman myönteisen tunteen ilmeneminen. Silloin rakkaus on oman ja toisen olemassaolon tuntemista ja kokemista hyväksytyksi. Rakkaus on pyyteetöntä ja edellyttää rakastavalta aiempaa ruumiillista kokemusta rakastetuksi tulemisesta ehdoitta. Sellainen kokemus voi syntyä lapsuudessa. Jotta voi rakastaa esimerkiksi toista ihmistä, on ensin rakastettava itseään. Ja jotta voi rakastaa itseään, on pitänyt kokea tulleen hyväksytyksi oikeutettuna olentona.

Maturanan rakkauskäsitteessä painottuu se, että rakkaus on sekä taipumus että valittavissa oleva elämisen tapa, joka voi säilyä ja jota voidaan säilyttää sukupolvelta toiselle. Maturanan rakkauskäsite sivuaa kunnioituksen käsitettä ja sisältää piirteitä kreikkalaisesta ja kristillisestä rakkaudesta. Koska Maturanan rakkauskäsitteessä painottuu havaitsemisen ja reflektion merkitys, kiteytän sen käsitteeseen havaitseva rakkaus. Havaitseva rakkaus on kokemus läsnäolon ja olemisen hyväksymisestä ja eheydestä. Se on vapauttava eikä kontrolloiva.

Avainsanat: rakkaus, Humberto Maturana, fenomenologia, agape, kunnioitus, tunteet, havaitseminen

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

1	JOHDANTO.....	2
1.1	Tutkimuksen tarkoitus ja tausta.....	2
1.2	Tutkimuksen lähtökohtia.....	4
2	RAKKAUDEN MÄÄRITTELYÄ.....	9
2.1	Perusta.....	9
2.2	Kreikkalainen ja kristillinen rakkaus.....	12
2.3	Kunnioitus.....	16
3	RAKKAUDEN YDINOSAT.....	20
3.1	Erottaminen ja hyväksyminen.....	20
3.2	Tunneliikehdintä.....	23
3.3	Yksisuuntaisuus ja intersubjektivisuus.....	26
4	HAVAITSEVA RAKKAUS.....	30
5	EETTISIÄ IMPLIKAATIOITA.....	35
5.1	Vastuu ja vapaus.....	35
5.2	Valinta.....	38
5.3	Elämisen tapa.....	40
6	HAVAITSEVAN RAKKAUDEN RAJOILLA.....	44
6.1	Apu ja hyväksyntä.....	44
6.2	Valta ja olemassaolo.....	46
6.3	Kuolema ja poissaolo.....	49
7	PÄÄTÄNTÖ.....	52
	LÄHTEET.....	56

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tausta

Käsillä olevassa opinnäytteessä tutkin rakkauden käsitettä chileläisen biologi-filosofi Humberto Romesín Maturanan (1928–) filosofiassa. Rakkaus on keskeinen hänen ihmissyyden teoriassaan. Maturanan rakkauskäsitteessä painottuu se, että rakkaus on biologinen taipumus mutta ihminen itse toteuttaa sitä tai ei toteuta. Maturanan filosofista ajattelua on yleisesti tutkittu vähän, vaikka sitä on sovellettu monilla eri tieteenaloilla neurotieteistä käytännölliseen psykoterapiaan (Oliveira & Crepaldi 2017; myös esim. Lounavaara-Rintala 1999). Tämä opinnäytetyö omalta osaltaan edistää sekä kyseisen ajattelijan tutkimusta että avaa uusia näkökulmia rakkauden fenomenologiaan.

Rakkaus filosofisena tutkimuskohteena on haastanut ja kiehtonut ihmisiä vuosituhansia, ja se on nivoutunut myös muihin tutkimusaiheisiin. Rakkaus ei ole vain romanttisen parisuhteen asia, vaan sitä on liitetty moraaliin, etiikkaan ja esimerkiksi politiikkaan, koska siitä on toivottu ratkaisua moniin ihmisten yhteiselon ongelmiin. Kuten tiedetään, rakkaus ei kuitenkaan ole väline vaan monimutkainen ja arvoituksellinen ilmiö. On ajateltu, että rakkaus on kompleksinen kokemus, jossa on samanaikaisesti tietoinen itsestä tai itsestään luomasta kuvasta ja toisesta (Giles 2004, 147). Rakkauden käsitettä tutkimalla voidaan paljastaa esimerkiksi itsen ja toisen suhdetta (vrt. Heinämaa 2020) ja vuorovaikutuksen affektiivista perustaa sekä ihmisen tietoisuuden luonnetta ja olemisen merkitystä (esim. Sartre 1977). Tässä työssä tulee esiin myös rakkauden ja havaitsemisen liitto.

Maturana on tunnettu yhdessä oppilaansa Francisco Varelan (1946–2001) kanssa 1970-luvulla kehittämästään autopoieesiteoriasta (ks. lisää Maturana & Varela 1987/1998). Autopoiesi (autopoiesis) tulee kreikan sanoista *autos* eli itse ja *poiein* eli luoda, tuottaa. Esitelen tässä tiivistä teorian perusidean ja tieteellisen merkityksen, sillä autopoiesin idea on nähtävillä myös Maturanan rakkauskäsitteessä. Autopoiesi tarkoittaa itsensä tuottamista, ja sitä voidaan tarkastella eri näkökulmista. Ensinnäkin autopoiesissa on kyse biologisen – molekyylien tuottaman – verkoston toiminnasta. Esimerkiksi ihmisen soluissa tapahtuu itsensä tuottamisen ilmiö; solu säilyttää verrattaisen itsenäisyytensä korjaamalla ja rakentamalla itseään yhä uudestaan. Toisaalta ihminen kokonaisuutena on elävä systeemi ja siten autopoieettinen systeemi, joka ylläpitää omaa elämäänsä elinympäristönsä kanssa vuoro-

vaikutuksessa. (Maturana, Poerksen & Koeck 2004, 105; Zeleny 1981b.) Autopoieettinen systeemi on siten jatkuvasti muutoksen tilassa tuottamassa itseään.

Ajatus autopoieesista, jossa osat ja niiden suhteet rakentavat suljetun systeemin, poikkesi 70-luvulla tieteellisissä piireissä vallinneista systeemikäsitteistä (Cohen & Wartofsky 1980), ja siksi autopoieesiteoria oli vallankumouksellinen (Zeleny 1981a). Maturanan ja Varelan¹ systemaattisen teoreettisen biologian rakennelma määritteli elävät systeemit itsensä sisältävinä kokonaisuuksina, joiden ainoa viittauskohde oli vain ne itse. Näin eläville systeemeille annettiin kunniaa autonomisina, itseensä viittaavina ja itsensä rakentavina suljettuina systeemeinä eli autopoieettisina systeemeinä. Ne eivät olleet vain havainnoinnin ja kuvauksen objekteja tai vuorovaikuttavia systeemejä. (Cohen & Wartofsky 1980.) Autopoieesin² nähtiin pystyvän yhdistämään kolme filosofian perinteistä osaa käsittelemällä kokonaisvaltaisesti identiteettiä, autonomiaa ja niiden dialektista suhdetta. Ensimmäinen liittyy logiikkaan toinen etiikkaan ja suhde estetiikkaan. (Zelenyn 1981a.) Naturalismia edustavan autopoieesiteorian (Allen & Neal 2019) on todettu sisältävän vaikutteita muun muassa Georg Wilhelm Friedrich Hegeliltä (1770–1831), Martin Heideggerilta (1889–1976), Friedrich Nietzscheiltä (1844–1900), Edmund Husserlilta (1859–1938), Maurice Merleau-Pontylta (1908–1961) ja Immanuel Kantilta 1724–1804) (Maiese 2014; Maturana ym. 2004, 185–187).

Kuten edellä totesin, autopoieesin kaltainen itsensä tuottamisen idea on nähtävillä myös Maturanan rakkauskäsitteessä. Maturanan ajattelu on naturalistista. Hän perustaa ihmisen toiminnan biologiaan mutta vain siinä määrin, että biologia tarjoaa pohjan ja potentiaalin ja ihminen itse arvottaa, toimii ja hahmottaa tarkoituksen (Maturana ym. 2004, 206). Maturanan teoria on katsottu radikaaliksi konstruktivismiksi, joka on uuskantilaista (Fischer

¹ Maturanan ja Varelan tiet haarautuivat myöhemmin eri suuntiin. Keskeinen ajattelun ero syntyi siitä, että Maturana näki autopoieesin välttämättömänä ja riittävänä ehtona kaikelle biologiselle fenomenologialle kun taas Varelan mielestä autopoieesi oli välttämätön muttei riittävä ehto (Zeleny 1981b). Maturanan mukaan elävät systeemit ovat kognitiivisia systeemejä, ja elämä prosessina on kognition prosessi. Hän määrittelee kognition biologisena ilmiönä, jolle myös kieli, kuvailu ja ajattelu rakentuvat. (Cohen & Wartofsky 1980.)

² Huomautettakoon, että autopoieesin ideaa on pidetty hyödyllisenä näkökulmana tietoisien kokemuksen tarkastelulle, koska siinä ruumis on otettava huomioon rakenteellisen ympäristöön kytkeytymisen takia (esim. Nuñez 1997).

1997). Kant piti kriittisessä filosofiassaan kiinni historian tarkoituksesta (emt.) ja toisaalta korosti ihmisen omaa autonomiaa moraalisten sääntöjen luonnissa. Maturanasta mentaaliset käsitykset tarkoituksesta ovat hyödyttömiä biologisessa kontekstissa, ja siksi on katsottu, että hänen ajattelussaan on kyse teleonaturalismista (Allen & Neal 2019). Maturana tarkoittaa sitä, että vaikka ihmisen ruumis asettaa rajansa, niin se myös vapauttaa ihmisen toimimaan ja tekemään valintoja. Esimerkiksi kahden ihmisen välistä rakkautta ei voi redusoida hormoneihin ja hermosysteemiin (Maturana ym. 2004, 110). Maturana (Maturana, Verden-Zöller & Bunnell 2008, 39) kirjoittaa:

”[T]he emotion of love is realized in the relational behavior of the lover only, as the loved one arises as a legitimate other through the behavior of the lover without necessarily being an active participant in a loving or any other relation with the lover.”

Rakkaus on emotio, itsen suhde toiseen tai itsesuhde – ja riippuu omasta käyttäytymisestä, joka on rakenteellisen kytkeytymisen historian tulosta. Käyttäytymisellä tarkoitetaan tässä vuorovaikutusta, havaitsemista ja emotionaalista kokemista. (OHBL, 26–27.)

Määritelmällisesti Maturanalle *rakkaus on sitä, että toinen ilmenee itselle oikeutettuna olentona*. Oikeutettu olento tarkoittaa tyypillisesti toista ihmistä, mutta se voi olla esimerkiksi muu eläin. Toinen voi olla myös itse siten, että tämä rakastava itse on sekä havainnoiva subjekti että havainnoitu objekti. Maturan rakkauden ydinmääritelmä esiintyy pienin variaatioin. Siihen kuuluu 1) toisen ilmentyminen oikeutettuna olentona ja 2) toisen oikeus olemassaoloon itsen kanssa sekä 3) hyväksyminen ja 4) myönteinen tunneliikehdintä, jotka voidaan ajatella edellisiin liittyviksi. Väitän edellä esitetyn lisäksi, että Maturan rakkauskäsitteen voi kiteyttää käsitteeseen havaitseva rakkaus.

1.2 Tutkimuksen lähtökohtia

Koska englanninkielistä tutkimusta Maturan ajattelusta nimenomaan filosofian näkökulmasta ei juurikaan ole saatavilla, minun on täytynyt Maturan rakkauskäsitettä analysoidessani samalla selvittää Maturan ajattelun suhdetta filosofian historiaan ja nykypäivään. Näin olen valinnut pääaiheen kannalta kiinnostavia keskustelijoita. Maturan (ja Varelan) tekstejä on pidetty vaikeina ja työläinä lukea (esim. Pörksen teoksessa Maturana

ym. 2004, 189; Cohen & Wartofsky 1980) ja hänen filosofiaansa on kuvattu luovasti esimerkiksi neurosofiaksi (Pörksen teoksessa Maturana ym. 2004, 10). Monimutkaisen esitystavan lisäksi haastetta teksteihin tuo kokemuksen, filosofisen reflektion ja luonnontieteellisen teorianmuodostuksen yhdistyminen. Maturanan filosofia on kokonaisvaltaista, ja esimerkiksi rakkauden käsitettä on vaikeaa käsitellä selvittämättä samalla monia muitakin hänen käsitteitään. Maturanan päättelyä voi kuvata hermeneuttiseksi. Tämän takia olen joutunut käyttämään tutkimuksessani useita hänen teoksiaan. Keskeisin on kuitenkin Maturanan ja Gerda Verden-Zöllerin teos *The Origin of Humanness in the Biology of Love*, jonka on toimittanut Pille Bunnell (2008, jatkossa OHBL). Siinä Maturana pyrkii kuvaamaan sitä rakkauden kokemuksen aluetta, jota hän nimenomaan ihmisolentona elää. Hänestä havainnoija voi selittää vain kokemusta, jonka hän itse erottaa, ja näin on myös tieteentössä. Maturana korostaa, että hän on havainnoijana itse tarkastelemansa elämismaailman osa ja että systeemin toiminta paljastaa itse systeemin ja mahdollistaa sen kuvailun. Hän ei niinkään ole kiinnostunut rakkauden ontologiasta eli siitä mitä rakkaus on, vaan siitä miten sitä tehdään. Teoksen on arvioitu tarjoavan näkökulmia rakkauteen ja ratkaisua järkitunne-dualismiin (Blassnigg 2010) sekä raikkaita ideoita ja paatosta (Hens 2009). Koska Maturanan ajattelua ei juuri ole tutkittu filosofian näkökulmasta, toinen keskeinen teos tässä työssäni on haastattelukirja *From Being to Doing: the origins of the biology of cognition* (2004), jossa Bernhard Pörksen haastattelee Maturanaa ja jonka on kääntänyt Wolfram Karl Koeck.

Tutkimukseni alkoi ihmetyksestäni Maturanan omalaatuisen ajattelun äärellä. Ensimmäisenä jäin miettimään, millaisesta filosofiasta hänen teksteissään on kyse ja mitä hän tarkoittaa rakkaudella ja myös autopoiesilla. Lähestymistavakseni³ valitsin fenomenologian, koska huomioni kiinnittyi Maturanan rakkauskäsitteen avaamisessa rakkauden ilmenemiseen, kokemukseen ja mahdollisuuteen. Fenomenologia tutkimusmetodinä on tulkintaa ja kuvausta siitä, miten ihminen kokee asioita esireflektiivisesti ennen käsitteellistämistä, esimerkiksi miten tietoisuudelle ilmenee jotain ja miten se vaikuttaa ilmenemiseen. Feno-

³ Muita kiinnostavia lähestymistapoja olisivat olleet psykoanalyttinen tarkastelu, esimerkiksi elämän (*eros*) ja kuoleman (*thanatos*) viettien tai kielellisyyden ja tietoisuuden tarkastelu; yhteiskuntafilosofinen analyysi, esimerkiksi Axel Honnethin tunnustussuhdeteorian soveltaminen Maturanan matristiseen yhteiskuntajärjestykseen; sekä eettinen, esimerkiksi Erich Frommin tai feministisen hoivan etiikan tulokset.

menologia voi olla esimerkiksi olemisen tapojen tutkimusta ja fenomenologinen ymmärtäminen keskustelua tekstin kanssa ja uuden näkemyksen syntymistä. (Given 2008.) Vaikka tutkin Maturanan ajattelua fenomenologisesti, en ole kuitenkaan väittämässä hänen filosofiaansa fenomenologiaksi. Se ei ole tämän työn tarkoitus. Keskityn analysoimaan hänen rakkauden käsitettään ja sen takia hyödynnän useiden eri fenomenologioiden ja muidenkin filosofien ajattelua. Esitän oman tulkintani hänen rakkauskäsitteestään ja tarkastelen sen reunaehdot myös tapausesimerkkien avulla.

Fenomenologian (kreik. *φαινόμενον*, ilmenevä, ilmiö) nykymuotoinen käsite ja filosofian ala syntyi 1900-luvulla, ja sen synnyttäjänä voidaan pitää Husserlia. Husserlin transsendentaalin fenomenologian tehtävä on kuvata sitä, mikä ilmenee eli miten asiat tulevat ihmisen tietoisuudelle olemassaolevaksi (ks. Zahavi 2003, 14; Taipale 2014, 4–5; Smith 2003, 3). Husserlin fenomenologian on tarkoitus olla yhteisöllistä ja mennä filosofian alkuperäiseen ideaan, joka tarkoittaa filosofian päättymättömyyttä ja täydellistymättömyyttä kehityksestä huolimatta. Filosofinen elämä oli Husserlille tuon idean ohjaamaa. (Smith 2003, 1–2.) Keskeistä oli uudenlainen oleminen, filosofian aloittamisen henki ja elävä voima sekä eettisen elämän muoto, joka tarkoitti vastuullisuutta ja rehellisyyttä itselle. Fenomenologian tuli olla ankaraa tiedettä ja perustua ensinnäkin universaaliin tietoon, joka koskee todellisuutta ja jonka kuka tahansa rationaalinen henkilö voi hyväksyä – ja toiseksi olennaisesti omakohtaiseen oikeutettuun oivallukseen. (Emt., 3–6.)

Samanlaista tinkimätöntä todellisuuden päättymätöntä tutkimista näkyy myös muilla fenomenologeilla, esimerkiksi Merleau-Pontylla ja Emmanuel Levinasilla (1906–1995), vaikka heillä on omat korostuksensa. Merleau-Pontyn ruumiillisuutta korostava fenomenologia ei koskaan täydellisty, vaikka se yrittää paljastaa maailman mysteeriä (Toadvine 2019). Hänelle fenomenologia on huomiota, ihmetystä, tietoisuuden vaadetta ja maailman mielen ymmärtämisen halua, eikä se ole vain tulkintaa vaan merkityksentunne itsessä (Merleau-Ponty 1945/2012, xxxv, xxi). Maailma saa mielen ja merkityksensä vain yksilöllisen ruumiillisuuden kautta. Levinasin (1969/2011, 25–28) filosofia löytää tapahtumisen merkityksiä mutta ilman lopullista totuutta, ja siten fenomenologia on päättymätöntä. Se on kuin jatkuvaa tutustumista toiseen ja vastuullisuutta toisen edessä. Heideggerille (2000, 61–62, §7) puolestaan filosofia on fenomenologista ontologiaa ja lähtökohdiltaan hermeneuttista ja täten mahdollisuuksia esiin tuovaa. Tulkinnat voivat avata uutta. Jean-Paul Sartren (1905–1980) eksistentiaalisessa fenomenologiassa olemassaolo on keskeisintä.

Ihminen itse olemisen tavallaan muodostaa olemuksensa. (Sartre 1948.) Myös Kant käsiteli fenomenologiaan liittyviä teemoja, vaikkei häntä yleisesti pidetä fenomenologina. Hänen mukaansa ihminen itse määrittelee oman lakinsa, miten elää (Kant 2001).

Maturana näkee, että ihminen voi vaikuttaa siihen, miten elää, ja myös rakkauteen. Hänellä on kuitenkin omalaatuinen lähestymistapa verrattuna edellä mainittuihin filosofeihin mutta loppupäätelmät näyttävät samanlaisilta. Fenomenologiaa ja naturalismia on pidetty vastakohtina, mutta vastakohtaisuus ei ole selvää, sillä esimerkiksi Merleau-Ponty asettaa fenomenologian maailmaan, joka on mysteeri (Cerbone 2016) mutta luonnollinen. Merleau-Pontyn mukaan orgaaninen elämä ja ihmisen tietoisuus nousevat luonnollisesta maailmasta. Ihmisen toiminta ja esimerkiksi vapaus ovat mahdollisia biologisesti määräytyneistä normeista huolimatta. (Toadvine 2019.) Myös esimerkiksi Heideggerin ja Husserlin on nähty tutkivan tietoisuuden biologista perustaa (Maiese 2014).

Filosofisessa tutkimuksessa kyse on siitä, että tutkija itse kriittisesti tarkastelee valitsemaansa tutkimuskohdetta, joka voi olla ilmiö, kysymys tai mikä tahansa huomiota vaativa asia. Hän elää tutkimustehtävänsä tai -ongelmansa kanssa sen ajan, mikä kulloinkin on tarpeen riittävän vastauksen saamiseksi. Mutta kuten filosofian historiassa on huomattavissa, kysymykset eivät lopu, eivätkä vastaukset ja vuosisadat riitä, kun aihe on ajaton. Merleau-Pontyn filosofiassa maailma ei ole se, mitä ihminen ajattelee vaan elää. Hän on avoin maailmalle, on vuorovaikutuksessa sen kanssa eikä omista sitä. Maailma on rajaton. (Merleau-Ponty 1945/2012, xxx–xxxii.) Kun puhutaan rakkaudesta, Merleau-Ponty (1945/2012, 402) sanoo, että jos todella rakastaa, niin silloin toteuttaa rakastamalla olemassaoloaan. Levinasin (1969/2011) rakkaus vie kohti toista, koko ajan itsestä eteenpäin. Filosofia on nimensä mukaisesti viisauden rakastamista. Fenomenologiassa liike on keskeistä. Lähtöpaikka on se, missä on ja mikä on. Tutkija on omassa ruumillisuudessaan tiettyssä historiallisessa ajassa ja kulttuurissa tiettyine maailmankatsomuksineen ja orientaatioineen. Tämä hänen tulee tiedostaa ja irrottautua luonnollisesta asenteestaan. Fenomenologia on uusista ja erilaisista näkökulmista asioiden tarkastelua ja kaikin tavoin luonnollisesta asenteesta ja vanhoista näkemyksistä irti päästämistä (Husserl 2002, 43). Ainutlaatuinen tietoisuus on se, mikä fenomenologisesta analyysistä jää jäljelle (emt., 113). Tämä on myös oman tutkimukseni tarkoitus: irrottautua ennakkoluuloista ja -asenteista, tarkastella tutkimuskohdetta eri kulmista, kunnes ymmärrän sen uudella tavalla.

Tarkastelen jäljessä Maturanan rakkauden käsitettä eri näkökulmista eri filosofien tarjoamien näkemysten kera siten, että aiheen käsittely ja analyysi nivoutuvat toisiinsa. Filosofit voivat esittää näkemyksiä rakkaudesta mutta harvoin tarjoavat rakkauden teoriaa. Esimerkiksi Merleau-Pontylla ei ole rakkauden teoriaa, vaikka hänen teksteistään voi löytää näkökulmia rakkauteen (May 2019). Sen sijaan sekä Sartrella (ks. Rae 2012) että Simone de Beauvoirilla (1908–1986) (jotka elivät keskenään parisuhteessa) on pitkälle kehittynyt autenttisen rakkauden käsite, joka liittyy romanttiseen rakkauteen ja tunnustukseen, mutta se on erilainen kuin Maturanalla. Kuitenkin eri filosofien näkemykset tuovat vertailukohtia Maturanan rakkauskäsitteen tarkasteluun, sillä hänelläkään ei ole varsinaista rakkauden teoriaa. Rakkaus on kuitenkin keskeinen esimerkiksi hänen kuvauksessaan ihmisyydestä.

Työni käsittelyluvut jakautuvat karkeasti kolmeen osaan: rakkauden määrittelyyn, rakkauden osiin sekä rakkauden seurauksiin ja tapausesimerkkeihin. Luvussa 2 tutkin Maturanan rakkauden määritelmän perustaa ja jäsennän sitä filosofian historiassa käytettyjen rakkauden klassisten käsitteiden avulla. Luvussa 3 syvennyn käsitteen ydinosiin tarkemmin ja kiinnitän huomiota havaitsemisen keskeisyyteen rakkaudessa. Luvussa 4 kokoan havaintoja yhteen ja tarkastelen tietoisuuden osuutta rakkaudessa, ja luvussa 5 esittelen sitä, mitä tietoisuudesta seuraa. Viimeisessä käsitteluluvussa 6 tarkastelen kriittisesti, miten Maturanan rakkauskäsite toimii erilaisissa esimerkkitalanteissa, ja lopuksi pohdin työni antia.

2 RAKKAUDEN MÄÄRITTELYÄ

2.1 Perusta

Maturanan mukaan ihmisellä on biologiansa kautta mahdollisuus rakkauteen, mutta se ei vielä tarkoita sitä, että ihminen todentaisi potentiaaliaan. Biologia tarjoaa pohjan, mutta ihminen ylittää oman biologisuutensa olemalla vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa ja suuntautumalla tietynlaiseen elämisen tapaan. Maturanan mukaan nyt eletty elämä ei ole seurausta mutaatioista tai geneettisistä yhdistelmistä vaan elämäntavan suojelusta ja säilyttämisestä⁴. Ihmisen emootiot – kuten rakkaus – ja teot ovat toisiinsa kietoutuneita mielen ja ruumiin ykseyden takia. (OHBL, 28–29, 39–40.) Maturana kirjoittaa (mt., 7):

”Thus, we human beings exist in the conservation of an organism-niche relation which as a manner of living occurs in a relational space transcending the molecular dynamics that make it possible. And we human beings do so in the unity of body and mind through the integration of our emotions and our doings as we live our existence of loving languaging, relational-reflective beings, conscious of the nature of our humanness in the deep desire of an ethical coexistence.”

Rakastavana, kielellisenä, relationaalis-reflektiivisenä ja ihmisyyden luonteesta tietoisena olentona eläminen on syvää halua eettiseen yhteiseloön (mt., 81). Sitaatissa kuvattu syvän tietoisuuden kokemus voidaan nähdä kompleksisena ajattelua, tunteita ja tuntemuksia sisältävänä fenomenalisena tilana (vrt. Hansen). Maturanan mukaan rakkaus on syntynyt ihmisen evoluutiossa⁵ ja muodostunut ihmisyyden perustaksi. Ihminen on rakkaudesta riippuvainen eläin. (Ks. esim. OHBL, 13, 50, 62; Maturana 1988, 4–5.) Rakkaus ei siis ole ihmisen evoluutiota ajatellen ollut olemassa yhtäkkiä itsestään. Rakkaus on syntynyt nimenomaan vuorovaikutuksen myötä ja siten kehittynyt taipumukseksi.

⁴ Tämä viittaa autopoieesikäsitteeseen.

⁵ Maturana kuitenkin korostaa, että luonnonvalinta on elävien systeemien selviytymisen seurausta eikä päinvastoin (OHBL, 108).

Maturanan ajattelun taustalla on strukturaalinen determinismi (OHBL, 21–26), joka tarkoittaa tässä kontekstissa ajatusta ihmisen rakenteellisesta määräytyneisyydestä. Ihminen on elävänä systeeminä molekulaarinen ja siksi rakennemääräytynyt. Tämä tarkoittaa sitä, että ulkoiset tekijät voivat laukaista muutoksia hänessä mutteivät voi määrätä, mitä tapahtuu. Sen sijaan ihmisen oma rakenne voi määrittää, mitä häiriöitä hän sallii ja kestää sekä mitä hänessä tapahtuu. Rakenteella tarkoitetaan tässä ihmisen fysiologis-psykkistä kokonaisuutta. Ihminen elää Maturanan mukaan kahdella risteämättömällä toiminnan alueella: 1) oman rakenteensa alueella, jossa osat muodostavat kokonaisuuden, ja 2) vuorovaikutuksen alueella, jossa ihminen toimii ympäristössä. Rakkauden näkökulmasta tämä tarkoittaa sitä, että ihmisen rakenne mahdollistaa rakkauden ja hän on voi olla rakastavassa suhteessa toiseen ja ympäristöön. Ihmisenä olemisen on itsensä tuottamista (autopoiesia) ja vuorovaikutusta ympäristön kanssa. Sekä ihminen että ympäristö muuttuvat vuorovaikutuksen seurauksena. Koko elämänsä ajan ihminen pyrkii suojaamaan omaa itseään ja sopeutumistaan ympäristöön. Tässä on hyvä huomata yhtäläisyys Merleau-Pontyyn (Toadvine 2019), jonka mukaan elämänmuoto on organismin ja ympäristön välinen dialektinen suhde. Ympäristön hyvät olosuhteet antavat organismille mahdollisuuden toimia aktiivisesti ja tasapainoisesti sekä ilmaista asennoitumistaan maailmaan omista lähtökohdistaan käsin (emt.). Myös Husserlin (Gulick 2018) mukaan kokemukset ovat vastetta sisäiselle tai ulkoiselle vaikutukselle ja nuo kokemuksen hetket seuraavat toinen toisiaan siten, että kokemusta karttuu koko ajan aiemmista hetkistä kasvaen. Husserlin mukaan laajojen yhteyksien ja rajojen rakenne mahdollistaa ja myös estää noita kokemuksen hetkiä (osia), eli tuo rakenne ruumiillistuu kokemuksen järjestyksen perustaksi. Voidaan siis ajatella, että tietoinen mieli tuottaa itsensä autopoieettisena systeeminä kytkeytyneenä maailmaan. (Emt. 2018.)

Rakkaus voidaan nähdä tapana suuntautua maailmaan tai havaita maailma. Siten rakkauteen liittyy valinnan näkökulma. Maturanan mukaan elämänhistoria on ontogeenista eli yksilönkehityksellistä rakenteellista ajautumista vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Ajautuminen on luonnollista, ja sitä voi verrata evoluutioon. Maturana ei kuitenkaan tarkoita, että geenit määräävät ihmisen suunnan vaan ihminen itse tekee valintoja. (OHBL, 23, 26, 43–47.) Maturanan kuvaaman strukturaalisen determinismin voi ymmärtää rakkauden näkökulmasta siten, että se on ihmisen luontaista olemista ja elämistä omasta rakkauteen taipuvasta rakentuneisuudestaan käsin. Kun ihminen on tietyissä hetkessä rakastava, hän ei voi tehdä muuta, kuin hänen sen hetkinen rakkauden mahdollistava rakenteensa mahdollistaa. Hänen rakenteensa muuttuu kuitenkin jatkuvasti sisäisen dynamiikan takia

tai vuorovaikutuksesta ulkoiseen ympäristöön. (Ks. myös Maturana & Varela 1987/1998, 74.)

Maturanalle se maailma on erilainen, joka havaitaan rakkaudessa tai toisin sanoen rakastavasti. Tämän takia ihmisruumiin rakentuneisuuden (sekä fysiologisen että psyykkisen) ja ympäristön kanssa olevan vuorovaikutussuhteen lisäksi on korostettava havaitsemista. Maturana ajattelee, että ihminen havaitsee sellaisen maailman, minkä hänen rakenteensa sallii. Pörksen on huomauttanut, että havainnoijasta riippuvan tiedon ajatus muistuttaa Kantin ajatusta kaiken havainnoinnin rakentuneisuudesta (Maturana ym. 2004, esim. 187–188). Ihmisellä ei Kantin mukaan ole suoraa pääsyä todellisuuteen, vaan se tapahtuu itsen kautta, jolloin asioista itsestään ei voi tietää vaan ainoastaan niiden ilmentymisestä. Maturanan mielestä Kant puhuu asioista itsessään itsenäisenä todellisuutena, kun taas hänestä on merkityksetöntä puhua asioista, jotka ovat jossain ihmisestä erillisessä todellisuudessa. Maturanasta ihminen voi havaita vain niitä asioita, joita hän voi havaita.⁶ (Maturana ym. 2004, 187–188.)

Samalla päättelyllä rakkaus on ihmiselämässä mahdollista, havaittavaa ja koettavaa eikä jotain saavuttamatonta. Lauseella ”the spirit is the creation of the matter it creates” Maturana (1980, xviii) tarkoittaa, että kognition sisältö on kognitio itse. Lause ei ole hänestä paradoksi vaan ihmisen olemassaolon ilmaus kognitiossa. Näkemys on siinä mielessä subjektivistinen, että kun kognitio katoaa, ihminen kuolee ja samoin hänen maailmansa. Kuitenkin ulkopuolisen havainnoijan näkökulmasta muu maailma on edelleen olemassa, mutta hänen kognitiossaan puolestaan on olemassa juuri vain se, mikä hänelle on mahdollista rakenteensa takia aistia, kuvitella, tietää ja käsittää ympäristönsä kanssa vuorovaikutuksessa. Maturanalle kognitio tarkoittaa elämää. Näin rakkaus – ja tiedekin – on kognitiotta, jolloin se on erilaisten vuorovaikutusten mahdollistamaa. Maturanan ajattelussa yksittäinen ihminen itse on lopulta protagonolaisittain kaiken mitta, sillä hänestä kaikki se, mitä ihminen voi sanoa, on riippuvainen ihmisen yksilöllisyydestä ja havainnoista. Ihminen reflektoi, kuvailee ja selittää kokemuksiaan kokemuksillaan. (Maturana ym. 2004, 187–188.) Siitä huolimatta ihminen on silti kykeneväinen kolminkertaiseen havainnointiin

⁶ Tämä ei tarkoita sitä, että ihminen ei voisi kuvitella asioita olevaksi ja että asiat eivät olisi edelleen olemassa, vaikka ihminen poistuisi paikalta niitä havaitsemasta.

(emt., 155–157; OHBL 175). Ensinnäkin rakkauden kohdalla tämä tarkoittaisi sitä, että pitää tunnistaa kokemus ja siihen sisältyvät osat, joista yksi on juuri havaitseminen (toisaalta havaitseminen on kokemus jo itsessään). Toiseksi pitää silti pysyä tietoisena siitä, miten rakkaus ilmenee kokonaisuutena vuorovaikutusten alueella. Maturanalla rakkauden kokemuksessa vuorovaikutuksen perustassa ovat itse ja toinen sekä intersubjektiivisuus. Kolmanneksi tulee olla tietoinen siitä, miten havainnoija pystyy havaitsemaan kokemuksensa ja läheisen vuorovaikutussuhteen lisäksi laajemman kokonaisuuden, joka voi tarkoittaa sekä kulttuuria – tai tarkemmin sosiaalista yhteisöä ja sen toimimisen tapaa – että tiedettä eli teoreettista selitystä ilmiöstä. Maturana rinnastaa ilmiön ja kokemuksen (OHBL, 14–15). Hänelle ihmisen ruumis on inhimillisen tiedon, ymmärtämisen ja tietoisuuden perusta (ks. esim. Maturana ym. 2004, 18–19).

Maturanalla rakkauden ilmiö näyttäytyy kehämäisenä systeeminä. Rakkaus liittyy olemiseen ja olemiseen liittyy havaitseminen, havaitsemiseen tunneliikehdintä, tunneliikehdintään hyväksyminen, hyväksymiseen läsnäolo, läsnäoloon luottamus, luottamukseen huolenpito, huolenpitoon rakkaus ja niin edelleen. Rakkaus luo rakkautta. Ennen kuin pureudun Maturan rakkauskäsitteen ydinosiin, tarkastelen, millaisena se näyttäytyy historiallisten rakkauskäsitteiden näkökulmasta.

2.2 Kreikkalainen ja kristillinen rakkaus

Maturan rakkauskäsitteessä on sekä kreikkalaisen että kristillisen perinteen piirteitä mutta se myös poikkeaa niistä jossain määrin. Hahmotan tässä Maturan rakkauskäsitettä suhteessa edellä mainittujen perinteiden pääpiirteisiin. Rakkauden teorioiden luokittelu on vaikeaa, koska ne ovat usein näennäisesti reduktionistisia ja limittäisiä sekä erilaisia avoimattomia käsitteitä sisältäviä (Helm 2017). Näin myös Maturan rakkauskäsitettä ei kannata yrittää luokitella vaan tutkia, millaisia nyansseja siinä risteää. On tärkeä huomata, että usein rakkaus jaetaan romanttiseen ja muuhun rakkauteen. Esimerkiksi monet rakkauden filosofiat rajoittavat rakkauden usein vain yhteen ihmiseen kohdistuvaksi romanttiseksi rakkaudeksi (Moseley). Maturan rakkauskäsitys on huomattavasti laveampi. Rakastaa voi useita ihmisiä, eläimiä, kasveja ja koko universumia (OHBL, 114–115).

Henkilöön kohdistuvaa rakkautta on filosofian historiassa kuvattu pääasiassa kolmella kreikkalaisella käsitteellä. Ne ovat *eros*, *agape* ja *philia*, joista karkeasti kuvattuna ensimmäinen liittyy himoon, toinen jumalaan ja kolmas ystävyYTEEN. Nykyään käsitteitä voidaan käyttää eri tavoin. (Helm 2017; Moseley.) Kristillisen perinteen rakkauskäsite liitetään usein *agapeen*, eikä se ole filosofiassa saanut paljon huomiota (Cordner 2011). Tässä Maturanan ajattelun ymmärtämisessä se osoittautuu kuitenkin hyödylliseksi ja selventäväksi käsitteeksi. Kristillisen rakkauden etymologian alkulähteillä on heprean sana *ahabah*, jonka kannasta löytyy viite lahjaan ja antamiseen (Nirenberg 2007, 576). Käsittelem tätä *agaben* yhteydessä, sillä se on käänös *ahabahista*, mutten lähde enempää tutkimaan näiden kahden käsitteen etymologiaa ja kulttuurisia käännteitä. En myöskään väitä, että rakkauden käsite juontuisi kristillisestä lähteestä. Tarkasteluni on filosofinen eikä teologinen. En liitä rakkauden käsittelyä uskontoon.

Kreikkalaisen rakkauden keskeinen käsite on Platonin *eros* (Nirenberg 2007, 581; Cordner 2011). Aristoteles puolestaan rajaa rakkauden koskemaan vain yhtä henkilöä kerrallaan ja erottaa sen ystävyYDESTÄ, *philiasta* (Aristoteles 2005, 1158a 15). Kristillisessä perinteessä *eros* on vain yksi rakkauden muoto *philian* ja *agapen* rinnalla, kun kreikkalaisessa perinteessä se on keskeinen (Cordner 2011). *Philia* sisältää joitain osia sekä *eroksesta* että *agapesta*. Sillä viitattiin aikoinaan ystävällisiin tunteisiin toisia ja jopa maata kohtaan. Siinä on myös veljellisen rakkauden idea, jota on jossain määrin liitetty *agapeenkin*. Lisäksi *philia* riippuu kohteensa hyvistä ominaisuuksista *eroksen* tavoin, ja siksi on ajateltu, että näiden rakkauden käsitteiden ainoa erottava tekijä olisi seksuaalisuus (Helm 2017; Moseley). Maturanan rakkauskäsite pitää sisällään ystävyYDEN (ks. OHBL, 73) muttei *philia*-perinteen lailla toisen ominaisuuksien takia. Voidaan ajatella, että kuka tahansa voi olla potentiaallinen ystävä ilman, että tietää tämän ominaisuuksista mitään, ja se mahdollistuu vain, jos toinen ilmentyy oikeutettuna olentona. Näin rakkaus sisältää ystävällisyyden ja ystävyYDEN yksinä ilmentymismuotoina. Maturana ei tee luokittele erilaisia rakkauden muotoja kuten esimerkiksi Aristoteles vaan välttää ilmiön lokeroitua, mikä johtaa myös siihen, että rakkaus näyttyy näennäisesti yksinkertaisena määritelmänä ja osoittautuu kuitenkin analysoitaessa monimutkaiseksi.

Maturanan rakkauskäsitteessä ei näy Platonin (1967) *Symposiumissaan* kuvaamaa omistushaluista *erosta*. Platon kuvaa rakkautta kunniallisuuden lähteeksi ja jakaa sen maalliseen himokkuuteen ja jumalalliseen rakkauteen. Dialogissa rakkaus esitetään muun muassa

oman toisen puoliskon etsimisenä ja sielun terveyden puutteena. Platoninen rakkaus on voima, jonka avulla pääsee etenemään havaitsemisen harjoittamisen ja kauneuden oppimisen kautta taivaalliseen viisauteen. *Eros* toimii taivaallisen ja älyllisen sekä maallisen ja aistillisen välillä yhdistäjänä. (Ks. myös Nirenberg 2007, 581.) Platonin mukaan *eros* osoittaa sitä hyvää, mikä ihmiseltä puuttuu, ja moraalisen toiminnan tarkoitus on palauttaa eheys (Cordner 2011).⁷ *Eros* on merkinnyt yleensä intohimoista seksuaalista halua ja jopa omistamisen halua toista kohtaan. Toinen nähdään niin hyvänä tai kauniina, että halu on riittämätön tuollaiseen syyhyn vastaamiseen. Toisen haluamisesta tulee itsekästä ja ahnetta ja tietyllä tavalla kyltymätöntä. (Helm 2017; Moseley.) Maturanan rakkauskäsitteessä toinen nähdään ilman vaatimuksia ja odotuksia muttei silti suljeta pois seksuaalista halua. Nimittäin Maturanan mukaan rakkaus voi ilmetä eri tavoin erilaisista suhde-elämän ulottuvuuksista johtuen. Nuo erilaiset ilmentyvät eivät siis tarkoita erilaisia rakkauden muotoja. (OHBL, 223.)⁸ Esitän jäljessä, että *eros* näkyy Maturanan ajattelussa havaitsemisen tai tunteen haluamisena. Näin *eros* haluna kohdistuisi omaan voimaan eikä toisen ominaisuuteen ja poikkeaisi siten *eros*-traditiosta. (Palaan tähän luvussa 3.2.)

Kuten aiemmin totesin, *agape* puolestaan on liitetty kristilliseen Jumalasta lähtöisin olevaan rakkauteen. *Agape* ei riipu kohteensa arvosta. Se voi olla Jumalan rakkautta ihmistä kohtaan, ihmisen rakkautta Jumalaa kohtaan ja toisaalta myös ihmisten välistä veljellistä rakkautta. Tosin nykyfilosofiassa romanttinen rakkauskin voidaan ymmärtää *agape*-tradition mukaisesti. (Helm 2017; Moseley.) Christopher Cordnerin (2011) mukaan kristil-

⁷ Tämä Platonin alulle panema ajatus tavoitteesta (puutteen korjaaminen, tarpeen täyttäminen) näkyi myöhemmin myös Aristoteleella, joka korosti onnellisuuden tavoittelua. Hänen hyve-etiikkansa ydin oli ihmisen kukoistaminen ja eudaimonia. Cordnerin (2011) mukaan tällainen etiikan tavoiteorientoituneisuus on ollut siitä lähtien vallalla länsimaisessa kulttuurissa. Sen sijaan kristillisen rakkauden käsitteessä on kuitenkin toisenlainen tapa ajatella etiikkaa tai moraalisuutta. Cordnerin (2011) havainto tavoitteellisuudesta antaa uutta näkökulmaa myös Maturanan ajatteluun. Maturana korostaa rakkaudessa yksisuuntaisuutta ja kieltää tavoitteellisuuden. Lisäksi Maturana kritisoi länsimaista patriarkaaista kulttuuria mm. kontrollista ja kilpailusta, jotka liittyvät tavoitteellisuuteen, mutta en mene siihen tässä.

⁸ Rakkauden tai yleisesti tunteen käsittämistä taipumuksena, joka rakentuu erillään sen ilmentymästä, ovat muutkin kannattaneet (esim. Naar 2013; Solomon 2004). Jos tietyssä tapauksessa taipumuksen ilmentyminen tunnistetaan rakkauteen liittyväksi, silloin tapahtuma on rakkauden ilmaisu. Se, että rakkaus on sisäsyntyinen taipumus ja voi siksi saada erilaisia ilmentymiä, ei kuitenkaan Naarista (2013) vielä riitä päteväksi rakkauden teoriaksi, vaan tarvitaan lisäksi muu elementti.

lisessä rakkaudessa Jumalan rakkaus ilmaisee olemassaolon täyteyttä. Nimenomaan olemassaolon täyteyden näkökulma on tutkimukseni kannalta keskeinen eikä Jumalan rakkaus. Silti on otettava muutama keskeinen huomio kristinuskosta. Kristinuskossa ihminen on tehty Jumalan kuvaksi, mitä on tulkittu monin tavoin. Cordnerin (2011) mukaan yksi tulkinta on se, että ihminen on luotu olento (creature), minkä takia Jumalan kuva ihmisessä on ihmisen luova kyky rakastaa. Tuo kyky voidaan nähdä annettuna lahjana (ks. edellä *ahabah*). Cordnerin (2011) mukaan on tärkeä huomata, että mitään puutetta tai etäisyyttä Jumalaan ei ole kuten platonisessa rakkaudessa, koska rakastamisen kyky on ihmisessä. Kuten aiemmin totesin, platonisessa rakkaudessa etsitään puuttuvaa palasta ja tavoitellaan korkeuksia. Juuri tässä puutteessa ja täyteydessä on kristillisen ja kreikkalaisen ajattelun keskeisin ero (emt.).

Maturana kieltää Jumalan osuuden ja korostaa ihmisen omaa toimijuutta (OHBL, 145–146). Toisaalta *agape* yksisuuntaisena rakastavasta rakastettuun kohdistuvana, toisen arvosta riippumattomana pyytettömänä rakkautena sopii Maturanan rakkauskäsitteeseen, kun muistetaan sen ydinmääritelmä toisen ilmenemisestä oikeutettuna olentona. On huomattava, että olennon ilmeneminen ei esiinny ilman tunnetta. Maturana kirjoittaa esimerkiksi, että yhteiselossa mielihyvän ympärillä liikkuvat tunteet ovat rakkautta, kun ihmiset hyväksyvät toisensa (Maturana 1988, 5). Maturana käyttää käsitettä *emotioning*, joka tarkoittaa jatkuvaa tunteiden virtaa tunteesta toiseen tunteeseen (OHBL, 38–41; Maturana 1988). Suomennan sen tunneliikehdinnäksi.⁹ Maturanan ajattelussa tunteiden rooli nousee keskeiseksi, vaikkakin hän pitää järkeä ja tunteita yhtä oikeutettuina ja arvostettavina (esim. Maturana 1988). Maturanan rakkaus suuntautuu kohti toista eikä odota toiselta mitään.

Maturanan rakkauskäsitteen ytimessä ei kuitenkaan näy *ahabahin* sisältämää lahjan ideaa. Maturanalle rakkaus ei tarkoita rakkauden antamista toiselle lahjana, koska siinä ei edelly-

⁹ Käytän tässä tunnetta ja emootioita synonyymeinä, koska Maturanan emootio-käsite sisältää samantyyppisen ajatuksen kuin suomen kielen tunne. Suomen kielen käsitteessä tunne ja järki ovat kietoutuneena toisiinsa. Nimittäin suomen kielen sana 'tunne' on johdettu ikivanhasta verbistä 'tuntea' eli '(saada) tietää'. Sanalla on tarkoitettu esimerkiksi tuntomerkkiä, tuntoaistia ja tajua. (Häkkinen 2004, 1352–1353.) Emootio-sanana ideassa (kantana lat. *emovere* 'liikuttaa') tunne liikuttaa, ja siitä puuttuu kognitiivinen ulottuvuus ja myös aktiivinen tekeminen (1996, 7). Maturana kuitenkin liittää omaan tunneliikehdinnän käsitteeseen aktiivisuuden ja kognitiivisuuden.

tetä toiselta kiitosta tai vastalahjaa. Korkeintaan lahja-metafora voisi näkyä kahdella tavalla: Ensinnäkin taipumus rakkauteen on olemassa ruumiin biologiassa. Oma ruumis ja maailmaan kytkeytyneisyys on kuin lahja, jota kannattaa arvostaa ja tutkiskella. Ihminen voi rakastaa itseään. Toiseksi elinympäristön vallitsevat elämäntavat välittyvät yksilölle tämän yksilönkehityksen aikana. Jos sukupolvet ovat pystyneet säilyttämään rakkaudellista elämisen tapaa, voidaan rakkauden ajatella olevan ylisukupolvinen lahja. Mutta silloin, kun toinen havaitaan oikeutettuna olentona olemassaoloon itsen kanssa, ei ole kyse rakkaudesta lahjan antamisena toiselle, koska tapahtuma on pyyteetön.

Lähtökohtaisesti rakkaus lahjan antamisena on ongelmallinen, koska siihen sisältyy helposti vaihtamisen idea. Kiinnostavaa on, että nykytutkimus on kiinnittänyt huomiota rakkaus lahjana -ideaan esimerkiksi Jacques Derridalla (1930–2004) ja mestari Eckhartilla (1260–1328), joista molempien nähdään sulkevan rakkauden lahjasta pois kaupanteon ja tunnustuksenannon (Newheiser 2015). Esimerkiksi Derridan ymmärretään tarkoittavan, että kunnioitus edellyttää toisen tunnustamista mutta rakkaus vastustaa narsistisuutta ja toisen väli-neellistämistä. Se, että toisesta ei saa otetta ja juuri tuo loputon etäisyys toiseen, mahdollistaa Derridan rakkauden lahjana. Rakkaus tunnistaa ihmisen narsistisuuden, ja siksi rakkaus lahjana voi syntyä. (Emt.) Maturana ei käsittele narsistisuutta tai itsekkyyttä, mutta auto-poeesin eli itsensä tuottamisen idea sisältää itsekeskeisyyden siinä mielessä, että ihminen tuottaa itsensä ja suojaa itseä vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. (Tämä liittyy myös identiteettiin, jota sivuan esim. luvussa 4.)

Maturanan rakkauskäsite sisältää piirteitä sekä kreikkalaisesta että kristillisestä perinteestä. Näistä havainnosta on hyötyä, kun tarkastellaan Maturanan rakkauden käsitettä muista näkökulmista.

2.3 Kunnioitus

Maturanan rakkauden käsitteen ytimessä näkyy toisen oleminen olemassa eikä toisen arvo tai ominaisuus. Ja tuo toisen oleminen havaitaan oikeutetuksi ja hyväksyttäväksi. Tässä suhteessa Maturanan rakkauskäsite vaikuttaa olevan lähellä kunnioituksen käsitettä, minkä

takia sitä on syytä tarkastella lähemmin. Erityisesti Kant¹⁰ on käsitellyt kunnioitusta, joten hänen ajattelustaan on tässä apua.

Kant (2001) käsittelee kunnioitusta ja arvokkuutta (dignity) tutkiessaan kategorisen imperatiivin mahdollisuutta rationaalisten olentojen välisissä suhteissa. Hänestä ihmistä tulee kunnioittaa päämääränä itsessään. Avaan hänen argumentaatiotaan tässä. Kategorinen imperatiivi tarkoittaa sitä, että yksittäinen ihminen itse omasta tahdostaan muodostaa säännön, jonka mukaan hän toimii ja elää ja jonka hän haluaisi universaaliksi eli sellaiseksi moraalिसäännöksi, joka koskisi kaikkia rationaalisia olentoja. Se, että ihminen itse voi laatia lain, jota hän noudattaa ja jolle hän alistuu, on Kantista arvokasta ja kunnioitettavaa. Tällainen autonomia on hänestä inhimillisen arvokkuuden ja rationaalisen luonnon pohja. (Kant 2001, 32–33). On tärkeä huomata, että rationaalisuuden korostamisessa on myös rajoite, sillä rationaalisuuskin on ominaisuus. Toista ei siis kunnioita sellaisenaan vaan odotetaan toiselta rationaalisuutta. (Ks. Corder 2011.) Maturanan rakkauden käsitteessä toista kuitenkin kunnioitetaan sellaisenaan, rakkauden kohteelta ei myöskään edellytä mitään erityistä ominaisuutta tai arvoa, ei esimerkiksi rationaalisuutta. Huomion tulee kohdistua olemiseen tai olemassaoloon, ei olemukseen (vrt. sama ajatus, Sartre 1948). Maturana kieltäytyy antamasta moraalisia ohjeita vaan vain toteaa, että ihmisen toiminnalla on seurauksia ja tekemistä on hyvä reflektoida (OHBL; Maturana ym. 2004, 200–205.)

Kantille (2011, 32) ihmisen arvokkuus on sisäsyntyistä ja pyhää. Kant (2011, 28) kirjoittaa: "So act as to treat humanity, whether in thine own person or in that of any other, in every case as an end withal, never as means only." Ihmisyyttä tulee kohdella itsessään tai toisessa päämääränä eikä välineenä. Se, että ihminen on tarkoitus itsessään eikä väline, ei perustu kokemukseen vaan universaaliuteen. Ihmisellä on velvoite toimia moraalisesti mutta niin, että universaali laki on hänen oman tahtonsa mukainen. (Mt., 29–32.) Maturanan rakkauskäsitteeseen ei kuulu ihmisen välineellisyys. Rakkauteen ei liity myöskään mitään vaatimusta tai velvoitetta. Kant kuvaa arvokkaaksi, kunnialliseksi ja yleväksi ihmistä, joka täyttää oman lakinsa. Itse luodun lain kunnioitus antaa toiminnalle moraalista arvoa. Tahto

¹⁰ Kant on Corderin (2011) mukaan poikkeus modernissa etiikassa, koska Kantin etiikka ei ole tavoiteorientoitunut kuten esimerkiksi Aristoteleen hyve-etiikka, joka pohjaa platonisen rakkauden tavoitteellisuuden ideaan.

on kunnioituksen kohde ja sen autonomia moraalisuuden ylin periaate. (Kant 2001, 35–43.) Kantin kuvauksen mukaan ihmisellä on aina arvokkuus ja ihmistä on aina tässä suhteessa kunnioitettava.¹¹ Se on ihmisen yksi tehtävä. Jonkin muun seikan kunnioituksen voi menettää mutta ei ihmisarvon kunnioitusta. Kaikilla on ihmisarvo. Kantin mielestä halut ja tunteet eivät ohjaa rationaalista ihmistä vaan periaatteet, jotka hän on itse muodostanut ja joiden pohjalta hänelle on syntynyt tehtävä, joka hänen pitää täyttää. (Emt., 25–27, 34.) Kunnioitus on Kantin mukaan siis tehtävä. Mutta rakkaus on Maturanan mukaan ennemminkin taipumus, kuten edellisessä luvussa totesin. Rakkaus ei ole tehtävä, pakko eikä periaate. Maturana korostaa myös tunneliikkehinnän keskeisyyttä.

Kantin ajattelussa ihmisen arvokkuus voidaan nähdä korvaamattomana ominaisuutena. Maturana puolestaan ei perusta rakkautta mihinkään toisen ominaisuuteen ei edes arvokkuuteen vaan toisen olemassaoloon. Voidaan silti pohtia, onko hänen rakkauden käsitteeseen implisiittisesti mukana syvä elämän kunnioitus. Rakastava kunnioittaisi itsessä tai toisessa ainutlaatuista elämää. Nimittäin vaikka Maturana ei käytä Kantin tavoin pyhän käsitettä rakkauden yhteydessä, hän kuitenkin nostaa esiin hengellisen kokemuksen mahdollisuuden. Maturanan mukaan rakkauden tunne ja kokemus voi olla spirituaalinen. Silloin ihminen kokee olevansa osa jotain suurempaa suhdeverkostoa (esim. yhteisöä, luontoa) ja jopa yksi sen olemassaolon mahdollistaja. (OHBL, 106–111.) ”Not only do the other or others become recognizable participants in one’s existence, but also one becomes a participant in theirs, and one is aware of it.” (OHBL, 107.) Tällaisessa henkisessä kokemuksessa tulee tietoiseksi toisen ja omasta olemassaolosta sekä niiden keskinäisestä riippuvuudesta. Maturanan rakkauden ydinmääritelmään kuuluu tunneliikkehintä, jota käsittelemme tarkemmin luvussa 3.2. On huomattava, että kunnioitukseen voi riittää se, että hyväksytään toisen olemassaolo ilman erityistä myönteistä tunnetta. Kunnioitus ei myöskään välttämättä edellytä sitä, että halutaan toista omaan läheisyyteen. Kun Maturana käyttää kunnioituksen käsitettä, hän ei liitä siihen minkäänlaista ylemmyys–alemmuus–näkökulmaa. Kunnioitus on vertaisuutta.

¹¹ Käsittääkseni Kant ei tarkoita rationaalisella olennolla muuta kuin ihmistä. Voidaan miettiä, millaista rationaalisuutta ihmiseltä vaaditaan, jotta hän ansaitsee kantilaisen kunnioituksen. Maturana ei rajaa rakkautta vain rationaalisiin olentoihin.

Kant (2001, 9) käsittelee jonkin verran rakkautta kunnioituksen yhteydessä. Hänen mukaansa käytännöllistä rakkautta voi käskää, koska se perustuu tahtoon, mutta rakkauden tunnetta ei. Maturana ei käytä edellä mainitun kaltaisia nimiä, mutta hänen rakkauskäsitteestään voidaan silti hahmottaa sekä taipumuspuoli että toteuttamispuoli. Kantin mukaan taipumusta ei voi kunnioittaa mutta sen voi hyväksyä. Omaa lakia on noudatettava, vaikka se nujertaisi omat taipumukset. (Kant 2001, 9.) Kantin mielestä ihmiset useimmiten toimivat oikein, mutta yleensä monien tekojen takana on vain oman itsensä ajattelu eikä niinkään oma käsky tai tehtävä, joka usein vaatii itsensä kieltämistä. (Mt., 14.) Maturana asettuu tällaista ajattelua vastaan. Rakkauteen ei liity itsensä tai toisen kieltäminen – päinvastoin, siihen kuuluu hyväksyminen. Ja mitä taipumuksiin tulee, Maturanankin mukaan taipumukset tulee hyväksyä. Eri asia on kuitenkin se, toteuttaako ihminen taipumuksiaan. Maturanasta rakastamisen taipumus on ihmisessä olemassa, ja sen toteuttamista voi kehittää taitona (esim. OHBL, 123). Kantilainen kunnioitus on sääntö, ja sääntöjä voi toki muuttaa mutta niiden kehittäminen ei tunnu mahdolliselta.

Maturan rakkautta käsitteen yhteydessä toistuu usein kunnioitus mutta ei sellaisena kuin Kantilla. Maturan rakkautta on ehdotonta, se ei riipu toisen ominaisuuksista. Keskeistä Maturanalla on olemassaolo, ja sen takia on käsiteltävä tuon olemassaolon ilmenemistä tarkemmin.

3 RAKKAUDEN YDINOSAT

Tässä luvussa tarkastelen, mistä Maturanan rakkauden määritelmän ydinosat koostuvat, ja kiinnitän erityistä huomiota havaitsemisen keskeisyyteen rakkaudessa.

3.1 Erottaminen ja hyväksyminen

Tarkastelen tässä sitä, mitä Maturanan rakkauden ydinmääritelmässä toisen ”ilmeneminen” tarkoittaa ja miten se liittyy toisen havaitsemiseen ja hyväksymiseen.

Rakastamisessa toinen tai itse havaitaan oikeutettuna olentona. "Love is a feature of human co-existence. It opens up the possibility of reflection and is based on a form of perception that allows the other to appear legitimate." (Maturana ym. 2004, esim. 197.) Maturanan mukaan rakkaus on spontaani tapahtuma, jossa havainnoija erottaa toisen taustastaan, joka tässä tarkoittaa ympäristöä ja myös itseä. Rakkauden tapahtumassa toinen ilmenee olemassaolevana itsen kaltaisena oikeutettuna olentona yhteiseloonsa kanssa. Toisen ei tarvitse perustella omaa olemassaoloaan. Rakkaus on päinvastainen aggressiolle, jossa toinen kielletään. (Esim. OHBL, 39.)

Maturanan havaitsemisen määritelmäksi on muotoiltavissa seuraavanlainen ilmaisu: *havaitseminen on jonkin erottamista taustastaan*. Havaitseminen on siis erottamista. Erottaminen tapahtuu kokemusten perustassa, joka on seurausta kokemusten elämisestä itsestä erillisinä. Lisäksi havainnoija pystyy havaitsemaan itsensä itsetietoisuudessaan. (OHBL, 160–161.) Myös Merleau-Pontyn (1945/2012) mukaan havainnointi on kaiken taustalla ja sen kautta asioita nousee esiin. Hänelle (Merleau-Ponty 2012, 79) havainto itsessään on tietoisuuden muoto. Kuitenkin, jotta voi havaita, on ensin täytynyt Maturanan mukaan elää sellaisessa vuorovaikutuksessa toisen kanssa, jossa on ollut yhteisymmärrystä (OHBL, 39, 69). Toisen ihmisen kautta on mahdollistunut itsensä havaitseminen eli itsen erottaminen toisesta itsenäisestä oliosta. Näin tapahtuu esimerkiksi varhaisessa äiti¹²–lapsi-suhteessa.

¹² Maturana tuo kuitenkin esiin, että äidin sijaan voi olla myös muu huoltaja ja hoivaaja (OHBL, 71).

Lopulta ihminen voi olla havainnoijana sekä subjekti että objekti. Toinen (tai itse) on olemassa vain, jos se/hänet havaitaan, sillä silloin toinen erotetaan taustasta ja myös itsestä.

Jotta voi siis havaita toisen oikeutettuna, tulee ensin olla siihen kykeneväinen, ja se mahdollistuu vain, jos on elämänhistorian aikana itse tullut havaituksi ja oikeutetuksi. Kun ihminen toisen ihmisen kautta on kokenut rakkautta, hänellä on myös mahdollisuus havainnoida ja rakastaa itseään. Itsensä rakastamista on se, kun ilmentyy itselleen oikeutettuna olentona. Jotta siis voi havaita toisen oikeutettuna olentona, tulee ensin havaita itsensä sellaisena. Rakkaus itseä kohtaan tarkoittaa itsekunnioitusta ja -hyväksyntää, ja näitä ihminen tarvitsee elämisen ja hyvinvointinsa takia. (OHBL, 39–40, 82.)

Maturanan tarkoittamassa rakastamisessa on spontaanista tapahtumisesta havainnoinnin ja tunneliikkehinnän yhteenkietoutumisessa. Ihminen havaitsee sen, mikä siinä hetkessä olevassa tunneliikkehinnässä on mahdollista. (OHBL, 38.) Myös Merleau-Ponty pyrki osoittamaan havainnoimisen olevan ensisijaisesti muuta kuin kognitiivinen prosessi tutkiessaan maailman kokemuksen aistimuksellisuutta. Hänelle havaitseminen on esitietoista ruumiillista toimintaa. Ruumis tietää ennen tietoista tietämistä. (Allen 2017.) Sekä Maturanan että Merleau-Pontyn (1945/2012, 156) mukaan olemisen synty rakkaudessa havaitsemisessa. Rakkaus on siis suhtautuvaa, ja siten sen on oltava myös luovaa. (Palaan tähän luvussa 3.1.) Maturanalla rakkaudessa on kyse itsen ja toisen erottamisesta sekä olemassolon hyväksymisestä.

Maturanalle rakkaus ei ole tunnustuksen antamista kuten esimerkiksi Hegelillä (Rauch, Sherman & Hegel 1999, 20 [13]), jolla toisen tunnustaminen on ehto toisen olemiselle henkilönä. Mutta jos rakkaus käsitetään näin tunnustuksen antamisena, silloin on kyse valta-asetelmasta, mitä Maturana ei puolla. Hegel piti rakkautta itse asiassa taisteluna tunnustuksesta. Erillään olevat ovat rakkaudessa yhdistyneitä. Hegelille rakkaus on myös itsensä tietämistä siten, että tunnistaa itsensä toisessa. (Nirenberg 2007, 604.) Näin Hegelille itsetietoisuus voi olla olemassa vain tunnustettuna. Tunnustaja voinee olla itse, toinen tai jumala, kun vain hengen ykseys syntyy tietoisuuden itseystä ja toiseudesta. (Rauch ym. 1999, 19–20 [10–13].) Levinas (1969/2011, 183) puolestaan on kuvaillut toisen henkilön kohtaamista ja ruumiillista herkkyyttä oman olemassaolon ylittämisenä ilman tunnustuksen odottamista toiselta. Kohtaaminen on olemassaolon tarjoamista toiselle ja toisen palvelemista. Tällainen itsen ilmeneminen on hyvyyttä. (Levinas 1969/2011, 183.) Sartrella rak-

kaudessa osapuolet kunnioittavat toisiaan, ja heistä tulee toistensa vapauden suojelejoita (Rae 2012). Beauvoirin (2011, 600) mielestä autenttisesti rakastavat tunnustavat toisensa vastavuoroisesti, jolloin kumpikin kokee itsensä sekä itseksensä että toiseksi. Vaikka Maturana irrottautuu rakkaudesta tunnustuksena, hän tuo esiin toisen ja itsen havaitsemisen. Maturanalle rakkaus on omanlainen havainnoinnin muoto, joka avaa mahdollisuuden reflektioon (esim. Maturana ym. 2004, 197). (Käsittelen reflektiota luvussa 4.)

Maturanalle rakkaudellinen havaitseminen, jossa toinen ilmenee oikeutettuna olentona, voi tapahtua vain myönteisessä tunteessa, jotta oikeutus olisi totta kokemuksessa. Rakkaudessa on kyse toisen hyväksymisestä mutta myös vastaanottamisesta (huom. lat. *accipere, accipit*). Toinen otetaan vastaan yhteiseloön itsen kanssa. Tässä voidaan kysyä, liittyykö havaitsemiseen ja sitä myötä rakkauteen arvioinnin aspekti. Merleau-Pontyn mukaan havainnoinnista puhuttaessa intellektualismiin kuuluu ajatus arvioinnin ensisijaisuudesta aistimiseen nähden. Kokemuksessa aistimisella ja arvioinnilla on kuitenkin selvä ero: arvioinnissa otetaan kantaa ja aistimisessa maailman annetaan ilmetä. Merleau-Pontylle havaitseminen on ennemminkin otteen saamista. (Merleau-Ponty 1945/2012, 34–36.) Maturana (ym. 2004, 37) kirjoittaa, että havainnoija voi havainnoida omaa havainnoimistaan, joka tuottaa kokemusta. Kokemus on se, minkä havaitsija erottaa tapahtuvan itselleen eläessään. Kokemus ei ole todellisuus, vaikka havainnoija erottaisi sen esimerkiksi prosessiksi tai joksikin entiteetiksi, mutta se ei myöskään ole erillisenä olemassa siitä, mitä havainnoija tekee. (OHBL, 160–161.) Myös Merleau-Pontylle (1945/2012, 341) asia ei ole havainnossa annettu vaan ihmisen itsensä esiin ottama, rakentama ja elämä. Havainnoija erottaa kokemuksen toisista kokemuksista siihen liittyvien ominaisuuksien perusteella ja suhtautumalla näihin ominaisuuksiin eri tavoin (OHBL, 160–161).

Maturanalla vaikuttaa olevan eriasteisia havainnoiteja. Havainnointi voi olla olemisen luonteista luonnollisen asenteen kaltaista ”perushavainnointia” (standard observer, Maturana ym. 2004, 35–36), tapahtumisen kaltaista tai reflektiivistä¹³, jolloin siinä on luomisen luonne. Lisäksi havaitsemisen voi ajatella olevan tunneliikehdinnältään neutraalia, kielteistä, myönteistä tai ristiriitaista. Olemisen luonteinen havainnointi on arkista eikä tähtää ymmärrykseen. Siten ihminen Maturanan mukaan kuitenkin enimmäkseen toimii; sellaista

¹³ Viimeiseen liittyen Maturana (ym. 2004, 36) käyttää itse käsitettä metahavainnoija.

on esimerkiksi arkinen ikkunasta katselu (mt., 35). Siinä tunneliikehdinnän voi ajatella olevan neutraalia tai havaittajalleen hahmottomatonta. Tapahtumisen kaltainen havainnointi on maailman avautumista itselle ja ymmärtävää, jolloin tunneliikehdintä voi olla myönteistä. Rakkaus voi olla tapahtumisen kaltainen, sillä siinä toinen ilmenee oikeutettuna olentona. Siinä ei edellytetä tunteen tarkempaa tunnistamista tai analysointia. Reflektiivinen havainnointi on myös ymmärtävää ja myönteisessä tunneliikehdinnässä tapahtuvaa, mutta sen lisäksi havainnoija tarkastelee haluamisen halua ja seurauksia. Reflektiivinen havainnointi eroaa muista siinä, että havainnoija välittää tutkia sitä, mitä on tekemässä. Havainnoija toimii itsetietoisena tehdessään erottelun eli erottaessaan jonkin taustastaan. Havainnoija havainnoi omaa havainnoimistaan, joka tuottaa kokemusta. (Maturana ym. 2004, 35–37.) Rakkaus kuuluu myös reflektiivisen havainnoinnin piiriin. Siinä rakkaus on välittämistä siitä tavasta, jolla suhtautuu toiseen, itsen, ympäristöön tai maailmaan. Koska rakkaudellinen havainnointi tapahtuu myönteisessä tunneliikehdinnässä, se on erilaista verrattuna kielteiseen havainnointiin. Siten havainnointi on myös luovaa.

Myös Merleau-Ponty ja Nietzsche kannattavat käsitystä luovasta havainnosta. Nietzscheille rakkaus on havaittua ja tarkkaa tietoa. (Evans 1998.) Merleau-Pontyella havainto ei redusoidu älyyn, vaikka havainnon tietäminen kuuluu havainnointiin. Itse voi kuitenkin todistaa refleктоimalla, että pystyy tietämään, mitä havaitsee, vaikka reflektio ei ole itselle täysin läpinäkyvä. Merleau-Pontyille reflektio on kokemuksessa esiin tuleva luonnon lahja. Tällainen tietoisuus on tunne. (Merleau-Ponty 1945/2012, 45.) Rakkaus on liikettä jotakin kohti eikä piilotettua tiedostamatonta ja edessä olevaa tietoista. Tuo rakkaus eletään eikä tiedetä. (Merleau-Ponty 1945/2012, 400.) Maturanakin korostaa nimenomaan elämistä. Tekemisen pohtiminen on olemisen pohdintaa keskeisempää (Maturana ym. 2004, 18–19). Kysymys ”miten rakastaminen tapahtuu, kun rakastetaan” on tärkeämpi kuin ”mikä on rakkaus” -kysymys.

Se, että toinen ilmenee itselle oikeutettuna olentona, tarkoittaa tietynlaista maailmaa kohti avautuvaa havaitsemisen tapaa. Se on hyväksyvää eikä vaadi toiselta mitään.

3.2 Tunneliikehdintä

Maturan rakkauden ydinmääritelmään liittyy tunneliikehdintä, jota käsittelem tässä tarkemmin. Haluaminen nousee keskeiseksi elementiksi.

Rakkaus on tunne, ja Maturanan mukaan tunteet (emootiot) ohjaavat ihmistä ja vaikuttavat toimintaan ja rationaaliseen systeemiin joko hyväksyen tai hyläten. (OHBL, 39–41, 128.) Tunteiden ymmärtäminen eräänlaisina kyllä tai ei -suuntaajina liittyvät haluamiseen tai ei-haluamiseen. Maturanan (1988) mukaan kaikki hyväksyminen a priori tapahtuu tietyllä emotionaalaisella kentällä, jos ihminen haluaa sen, minkä hyväksyy, ja hyväksyy sen, minkä haluaa. Kun haluaminen ja hyväksyminen ovat näin kiinteästi yhteydessä toisiinsa ja kun rakkaus ajatellaan toisen hyväksymisenä oikeutettuna, niin silloin rakkauden pohjalla on siis oltava myös halu. Tällainen ajatus ei ole täysin vieras tutkimuskentällä, sillä empiiriestikin on havaittu, että rakkauden kokemus kytkeytyy vahvasti halun tunteeseen (esim. Goetz, Keltner & Simon-Thomas, 2010). Nietzsche käsittää halun vahvana tahtomisena. Hänellä rakkaus liittyy erityisesti tahtoon, ja hänestä lähimmäistä voi rakastaa vasta, kun rakastaa suurella ylenkatseella itseänsä (Nietzsche 2001, 237). Nietzsche (emt., 207) kirjoittaa, että ”ihmisen elämyksenä on lopulta kuitenkin vain hän itse”. Maturanaa tulkiten rakkaus ei kuitenkaan ole pohjimmiltaan toisen haluamista, koska se olisi välineellistä (kuten luvussa 2.3 todettiin), mutta kenties se voisi olla jotain Nietzschen dionysilaista itsen haluamista. Kyseessä voisi olla oman haluamisen tai havaitsemisen haluamista. Kenties ihminen haluaa rakastamisen tunteen, koska siitä seuraa Maturanan painottamaa hyvinvointia. *Eros* haluna kohdistuisi näin omaan voimaan eikä toisen ominaisuuteen. (Palaan tähän luvussa 5.2 Valinta.) Itse asiassa tällainen oman voiman ajatus löytyy esimerkiksi Erich Frommilta (1900–1980). Hänen mukaansa ihmisellä on omia luontaisia kykyjä ja voimia, joista keskeisimmät ovat rakkauden voima, järjen voima ja luovuuden voima. Rakkauden voima mahdollistaa esimerkiksi onnellisuuden, joka on yhdenlainen nautinto. Frommille onnellisuus on merkki elämän taidosta. (Fromm 2003, 61–64, 142–143.)

Vaikka rakkaus on Maturanan mukaan perustavaa laatua oleva tunne, se ei ole staattinen vaan dynaamista tunnelikehdintää. Se on ainoa tunnelikehdintä, joka luo läheistä yhteiseloja, jossa koetaan nautintoa. (OHBL, 62.) Parhaimmillaan tunne on spirituaalinen. Se sisältää ilon ja hyvinvoinnin tunteita ja saa haluamaan sitä lisää. Kaikki tämä on myös seksuaalisuutta, joka liittyy luottamukseen, hyväksyntään ja nautintoon – ja siten myös rakkauteen (esim. OHBL, 106–111). Maturanalle seksuaalinen läheisyys on ihmisen perustavimmanlaatuisista henkisistä kokemuksista (OHBL, 108). Maturana ei tarkoita henkisellä kokemuksella ykseyden tai sulautumisen kokemusta vaan nimenomaan olemassaolon autonomisuuden ja toiseen ja maailmaan kytkeytyneisyyden samanaikaista kokemista. Myös

Merleau-Pontyalla (1945/2012) affektiivisuus on tietoisuuden ilmenenismuoto ja seksuaalisuus keskeinen olemassaolon toteuttaja. Seksuaalisuus vaikuttaa havainnointiin ja kokemuksen syntyyn ja voimakkuuteen. Ruumis ilmaisee totaalista olemassaoloa, ja seksuaalisuus toteuttaa olemassaoloa. (Emt., 157–169.)

Merleau-Ponty (1945/2012, 216) kirjoittaa, että aistiminen on intentionaalista, koska siinä löytää olemassaolon rytmin, liikuu tarjoutuvaan olemiseen ja asettaa itsensä suhteeseen toisenlaisen olemisen kanssa. Objektien kokeminen pyhinä ja lumoavina johtuu siitä, että aistiva subjekti ei pidä niitä objekteina vaan sympatisoi niiden kanssa, kokee ne ikään kuin osana itseään. (Emt., 221.) Levinas (1969/2011, 112–115, 266) puolestaan kirjoittaa, että rakastaminen on itsensä rakastamista rakkaudessa, nautinnollisuus elämisen ravintoa ja onnellisuus kaikkien tarpeiden tyydytystä. Ravitseminen on toisen muuttamista samaksi siten, että toisen energia muuttuu omaksi voimaksi. Nämä ajatukset yhteisyyden kokemuksesta poikkeavat Maturanasta, joka ei siis omi toista osaksi itseä. Mutta koska hän sitoo rakkauden hyvinvointiin, voidaan rakkautta verrata metaforisesti elämisen ravintoon kuitenkin sillä erotuksella, että toista ei haluta osaksi itseä. Beauvoir (2011) kirjoittaa naisen rakastamisesta ja autenttisesta rakkaudesta toiseen. Rakkauteen liittyy lopulta myös rakkaus itseen. Hän kirjoittaa, että rakkaus on vahvuuden näyttämistä heikkouden sijaan, itsensä rakastamista itsen löytämiseksi ja itsensä ilmentämistä (emt., 603.). Sartren (1977) mukaan tunteen luoma maailma on ihmiselle kuin unen tai taian maailma. Sellaisessa maailmassa on tietty merkitys ihmiselle. Se, että rakastaa, merkitsee jotain.

Rakastamisessa on mielihyvää. Vaikka Maturana pitää tunteita liikkuvina, hänen logiikassaan on silti implisiittisesti tunteiden pitkäkestoisuus. Tunne voi olla jopa elämän perusorientaationa, mikä sinänsä ei ole filosofiassa vieras ajatus. Esimerkiksi Peter Goldien (1946–2011) mukaan ihmisen elämänkokonaisuudessa voidaan hahmottaa kertomuksellinen rakenne, joka koostuu emotionaalisista kokemuksista ja niihin sisältyvistä osista. Ihmisen elämän narratiivi ei ole tulkinta elämästä vaan nimenomaan itse elämää, ja siinä on jokin pitkäkestoinen emootio, ja se voi olla rakkaus. (Goldie 2000.) Rakkauden emootioon voi sitoutua tunteita ja ajatuksia, jotka ovat intentionaalisia eli kohdistuvat rakkauden kohteeseen, sekä ruumiin tuntemuksia ja toiminnan mielenlaatuja, jotka voivat dynaamisesti punoutua yhteen ja vuorovaikuttaa keskenään; ja näiden luonne voi vaikuttaa siihen, miten ihminen tulevissa tilanteissa ajattelee, tuntee ja käyttäytyy (emt., 11–13, 69). Rakkaus voi siis näyttäytyä tapahtumien sarjoista koostuvana pitkäkestoisena kertomuksellisena koko-

naisuutena. Siinä voi olla pysyvyyttä, ja sen takia se liittyy ihmisen identiteettiin. Maturana ei erittele, mikä on emootio, tunne, affekti, mieliala, luonne ja asenne. Osa niistä kuuluneetunnelikehdintään ja osa ihmisen rakenteeseen, joka muuttuu yksilönkehityksen ja vuorovaikutuksien myötä. Myös Goldien (emt., 175) käyttämässä ihmisen elämäkertomuksessa emootio, mieliala ja luonne ovat yhteenpunoutuneita. Goldien ajattelussa korostuu asioiden juonellisuuden ja myös eheyden kokemuksen hakeminen. Vastaavanlaista tasapainoisuuden tunteen hakemista sisältyy Maturanan rakkausnäkemys, kun muistetaan, että taustalla on ajatus ihmisen yrityksestä suojella itseään ja pitää yllä sopeutumistaan ympäristöön.

Maturanalla rakkaus ei ole yksittäinen tunne vaan mielihyvän ympärillä pyörivää tunnelikehdintää, jota ihminen mielellään haluaa lisää. Sartren (1977, 93) mukaan rakkaus näyttää, millainen on ihmisen todellisuuden suhde maailmaan. Se on ihmisen yhdenlainen olemassaolon muoto ja tapa käsittää maailma. Se on ensisijaisesti esireflektiivinen ja tietoisuutta maailmasta eikä tietoisuudesta itsestään ja rakastuneisuudestaan. (Emt., 56) Käsitte- len seuraavaksi tätä suhdetta.

3.3 Yksisuuntaisuus ja intersubjektiivisuus

Rakkaus kohdistuu johonkin. Maturanan rakkauden ydinmääritelmässä toinen ilmenee olemassaoloon itsen kanssa. Tarkastelen tässä, mitä se tarkoittaa havaitsijan ja havaitun suhteen kannalta.

Maturanan kuvaama rakkaus on yksisuuntaista, sillä kohteen annetaan toteuttaa olemassaoloon. Rakkaus yksisuuntaisena havainnointina tarkoittaa esimerkiksi omien toiveiden, odotusten ja tavoitteiden siirtämistä sivuun ja halua riittävästi ymmärtää toinen sellaisena, kuin hän/se on. Rakastava havainnointi puolestaan on avautumista, jossa toinen paljastuu itsensä. Rakkaudessa toisen annetaan olla. (Maturana ym. 2004, 116–117, 155–157, 197.) ”Love lets it be” (OHBL, 224). Nimittäin jos esimerkiksi jokin tavoite vie huomion, silloin siitä Maturanan mukaan tulee huolenpidon keskus eikä toisesta olennosta. Tavoitteet, odotukset ynnä muut sellaiset sokeuttavat ja vievät kunnioitusta suhteessa. (OHBL, 224.) Rakkaus silleen jättämisenä ei kuitenkaan tarkoita esimerkiksi minkä tahansa käytöksen hyväksymistä tai myötäilyä. Rakkaudessa on kyse nimenomaan toisen oikeudellisuuden hy-

väksymisestä. (OHBL, 224; Maturana ym. 2004, 116–117.) Tällainen yksisuuntaisuus koh-
ti toista mutta ilman jumalallista aspektia voidaan tulkita *agape*-perinteen mukaiseksi, ku-
ten luvussa 2.2 todettiin.

Rakkaus on aina elävää suhdetta johonkin eli relaatio. ”[T]he emotion of love as a domain
of actions, is the domain of those relational behaviors through which another arises as a
legitimate other in coexistence with oneself.” (OHBL, 39.) Maturana käyttää käsitettä kyt-
keytyminen, jolla voidaan kuvata ihmisen suhdetta ja vuorovaikutusta toiseen ja ympäris-
töön. Intersubjektiivisessä suhteessa rakastava tai rakastavasti havainnoiva ihminen kyt-
keytyy toiseen, kun osapuolten välille syntyy vuorovaikutusta. (Vrt. OHBL, 26–27.) Kyt-
keytyminen (joka on myös Varelan käsite) on nähty intersubjektiivisuudessa dynaamisena
suhteena – kuin merleaupontylaisena poimuna tai taitoksena – itsen ja toisen välissä (Dep-
raz 2008). Kytkeytymisen käsite muistuttaa myös Merleau-Pontyn kiasmaa, joka tarkoittaa
maailman ja ruumiin yhteenkietoutuneisuutta ja lihallisuutta. Merleau-Ponty kuvaa kias-
malla maailmassa koskettavana ja kosketettavana olemista, ja nämä molemmat näkökulmat
nivoutuvat toisiinsa olematta kuitenkaan sama asia. Hänen mukaansa voidaan ajatella, että
ihminen avautuu kahteen suuntaan, että asiat menevät ihmiseen ja ihminen asioihin. Itse ja
maailma ovat toisiinsa kietoutuneita, ja näin myös itse ja toinen. (Merleau-Ponty
1945/2012; ks. myös Reynolds.) Maturanalla toinen tai maailma ilmenee tietynlaisessa
tunnelikehdinnässä ja siten ruumiillisuus on rakastamisen ja havainnoinnin tuntumista.
Rakastava havainnointi tapahtuu rakkauden tunnelikehdinnässä, biologian mahdolistas-
massa taipumuksellisuudessa. Havaittajan ja havaittavan kytkeytymisessä syntyy myös
heidän vuorovaikutustensa historiaa. Toistuvat vuorovaikutukset rakentavat toistuvaa dy-
namiikkaa, jossa heidän jokainen kohtaamisensa laukaisee heissä rakenteellisia muutoksia,
jotka syntyvät aiempien rakenteellisten muutosten päälle kuitenkin siten, että ne ovat sa-
mansuuntaisia. (OHBL, 25–26.) Vuorovaikutushistoria voi täten vaikuttaa toisen rakasta-
miseen ja rakkaudelliseen havaitsemiseen. Yleisesti fenomenologian mukaan kokemusta ei
välttämättä tunnista kokemukseksi, kun sitä tehdään, vaan tilanne tulkitaan aiempien sa-
mantyyppisten kokemusten kautta. Fenomenologia olettaa, että tuo tuttuus auttaa koke-
muksen tunnistamisessa. (Smith 2018.) Samanlaista ajattelua on Maturanalla, ja hän koros-
taa lisäksi ruumista ja kytkeytyneisyyttä maailmaan. Myös Merleau-Pontyn mukaan ruu-
miillisen interpersoonallisen historian tunnistaminen on tärkeää, koska suhteet ovat ruu-
miillisia (May 2019).

Rakastava käyttäytyminen on dynaaminen vuorovaikutuksellinen virta, jonka havainnoija erottaa ihmisten välillä. Rakkauden pystyy tunnistamaan esimerkiksi toisen ilmeistä ja asennoista ja sen perusteella päättämään, mihin toimintaan toinen pystyy ja mihin ei. (OHBL, 38–40; Maturana 1988.) Rakkaus on tietynlaista suhteessa olemisen toimintaa (Maturana ym. 2004, 116–117). Jack Reynoldsin mukaan Merleau-Pontyn rakkaus ei ole vain yksilön tietoisuudessa olevaa vaan käyttäytymisen muotoja tai tiloja, jotka voi havaita ulkopuolelta. Se, millainen tunne ihmisellä on, näkyy myös siinä, miten ihminen elää suhteessa toisten kanssa. Tämä koskee myös havaitsemisen tapaa. Rakkaudellisesti havaitseva ihminen ei näytä vihaiselta. Rakkauden yhteydessä on puhuttu havaitsevasta katseesta ja toisen näkemisestä sellaisena kuin se/hän on ilman omia projisointeja (esim. Badhwar 2005, 43). Tällaista on myös Maturanan kuvaama rakkaus: lähtökohtaisesti yksisuuntaista. Mutta mikäli molemmat osapuolet rakastavat toisiaan, he havainnoivat niin, että ”näkevät” toisensa oikeutettuina olentoina olemassaoloon itsensä kanssa ja samalla tuntevat toisen rakastavan katseen tai havainnoinnin, jossa he kokevat itsensä oikeutettuina olemassaoloon toisen kanssa. Ja tämä havainnointi on kaikin puolin ruumiillisesti hyväksyttyä niin, että molemmat vaikuttavat toisensa rakenteelliseen kytkeytymiseen. Tällainen harmoninen vuorovaikutus edellyttää rakenteellista yhdenmukaisuutta ja nautintoa (Maturana ym. 2004, 86–87). Rakenteellisella yhdenmukaisuudella voi ymmärtää tarkoitettavan sujuvaa vuorovaikutusta ja yhteiseloä. Mikäli tapahtuu rakenteellista kytkeytymistä, rakastamisen tai rakkaudellisen havainnoinnin yhdensuuntaisuus voi tuottaa vuorovaikutuksen kehän. Silloin voidaan puhua vastavuoroisuudesta.

Levinas puolestaan näkee rakkauden sekä yksi- että kaksisuuntaisena, mikä tulee esiin hänen erottaessaan ystävyuden ja rakkauden. Ystävyys menee toiseen asti, kun taas rakkaus etsii jotain, mikä ei ole vielä olemassa. Yksisuuntaisesti rakkaus etsii ääretöntä tulevaisuutta, joka tulee vielä syntyväksi. Kaksisuuntaisuus näkyy siinä, että toista voi rakastaa täysin vain, jos toinen rakastaa takaisin, sillä silloin voi rakastaa itseään. (Levinas 1969/2011, 266.) Rakkaus on näin myös egoistinen. Egoismi perustuu Levinasin (1969/2011, 216) mukaan toisen rajattomuuteen, ja romanttisessa rakkaudessa toiseen se on halua palata itseensä. Ja kuitenkin rakkaus on liikettä kohti tulevaisuutta ja syvä tarve ylittää toinen (mt., 254–255). Tässä näkyy platonisen tai kreikkalaisen rakkauden peruspiirre eli puute, jota pyritään korjaamaan. Sekä Sartrella (ks. Rae 2012) että Beauvoirilla autenttisen rakkauden käsite sisältää vastavuoroisuuden eli kaksisuuntaisuuden. Beauvoirille (2011, 582) autenttinen rakkaus on toisen hyväksymistä puutteineen ja rajallisuuksineen ja olemassaoloineen.

Siinä ei ole kyse itsen pelastamisesta vaan kahdenvälisestä suhteesta. Osapuolet antautuvat ja paljastuvat myös itselleen. ”Rakkaudessa molemmat antaisivat itsensä ja paljastuisivat siten itselleen, ja rakkaus tekisi maailmasta molemmille rikkaamman.” (Beauvoir 2011, 600.)

Maturanan rakkaudessa ei ole kyse itsensä antamisesta vaan ennemminkin avautumisesta kohti maailmaa (toista/itseä) ja maailman (itsen/toisen) hyväksymistä. Siten rakastaminen ei havainnoinnin näkökulmasta voi olla vain silmäys¹⁴ vaan avartuvaa näkemistä, jossa tullaan tietoiseksi toisesta. Maturanan rakkauskäsitteeseen sisältyy ehdottomuus. Siksi rakkaus on yksisuuntainen, vaikka suhteessa olevat ovat kytkeytyneitä toisiinsa. Ihminen ei ole erillään erilaisista suhteiden ja vuorovaikutusten verkostoista ja historioista vaan on itse myös vaikuttamassa niihin. Kiinnostavaa on, miten säilytetään erillisyyttä ja kytkeytyneisyys sekä itsenäisyys ja vastavuoroisuus.

¹⁴ Käytän tässä visuaalista havainnointia muiden aistihavaintojen tilalla, myös metaforisesti.

4 HAVAITSEVA RAKKAUS

Nostan tässä esiin edellä käsiteltyjä Maturanan rakkauskäsitteen erityisiä piirteitä ja sen jälkeen tarkastelen tietoisuuden roolia siinä. Samalla kun Maturanan rakkauskäsite sisältää hyvin monia näkökulmia, se tuntuu paikoin nousevan liian yleiselle tasolle, jolloin se lähennee kunnioitusta ja arvostusta tai sisältää ne. Lisäksi se hyväksyy monenlaiset myönteiset tunteet rakkaudelliseen tunneliikkehdistään. Rakkauden käsite liittyy kiinteästi myös havainnointiin, joka on luovaa. Rakkaus on toisen havaitsemista ilman odotuksia ja ennakkoluuloja ja olemassaolon kokemista eheänä. Rakkaus on kokonaisvaltaisesti hyväksyvää. Siitä ei puutu mitään niin kuin platonisesta rakkaudesta. Päinvastoin, rakkaudessa on samantyyppistä täyteyttä kuin kristillisessä perinteessä. Rakkauden kokemus voi olla myös syvästi henkinen. Sellaisessa kokemuksessa tulee tietoiseksi toisen ja omasta olemassaolosta sekä erillisyydestä ja keskinäisestä riippuvuudesta. Rakkaus on yksisuuntainen ja pyyteetön, mutta siitä voi seurata helposti vastavuoroisuutta. Rakkaudessa on ainakin itsen haluamisen tai oman rakkaudellisen havainnoinnin kokemuksen haluamista, sillä rakkaus on ihmisen olemassaololle keskeinen hyvinvoinnin ja suhteiden kannalta.

Maturanan rakkauskäsite on monessa suhteessa jännitteinen. Rakkaus on spontaania ja luovaa. Rakkaus haluaa itsen ja antaa toisen olla. Koska rakkaus lähtee olemisen havainnoinnista, kuvailen Maturanan käsitettä havaitsevaksi rakkaudeksi. Kun tarkastellaan Maturanan rakkaudenkäsitteen ydintä *rakkaus on sitä, että toinen ilmenee itselle oikeutettuna olentona*, niin siihen liittyviä osia voidaan tarkentaa. Toisen ilmentyminen oikeutettuna olentona olemassaoloon itsen kanssa tarkoittaa itsensä ja toisen olemassaolon erottamista ja yhteyden hyväksymistä. Yhteys tarkoittaa lähellä oloa ja vuorovaikutusta ja hyväksyminen näiden sallimista. Myönteinen tunneliikkehdistä on mahdollinen, kun haluaa oman rakkauden tunteen ilmentymisen haluamista. Silloin rakkaus on oman ja toisen olemassaolon tuntemista ja kokemista hyväksytyksi. Muuta ei tarvita kuin lisäksi sen täsmentämistä, että rakkaus on pyyteetöntä. Onko näin vaativa ja jännitteinen rakkaus mahdollinen?

Maturanan mukaan rakkaus on ainoa emotio, joka ei rajoita havaitsemista vaan laajentaa tietoisuutta ja siten myös älykkyyttä, koska se vapauttaa ennakkoluuloista, kunnianhimoista ja odotuksista. Rakkaus on toisten hyväksymistä oikeutettuna olentoina yhteiseloonsa itsen kanssa. (Maturana ym. 2004, 116–117; OHBL, 105–106). Maturana kirjoittaa, että

ihminen elää tunneliikkehinnässä niin, että sekä tietoiset että tiedostamattomat tunteet ohjaavat järjenkäyttöä, joka puolestaan voi vaikuttaa tunneliikkehintään (OHBL, 100). Järkeily perustuu premisseille, jotka hyväksytään a priori halujen ilmaisuina tai tunneliikkehinnän virran preferensseinä (emt., 128). Maturanan mukaan reflektio tapahtuu tunneliikkehinnässä, koska ihminen elää jatkuvassa tunneliikkehinnän virrassa. Reflektio alkaa emotionaalisisesta muutoksesta eikä rationaalisisesta argumentista, ja rakkaus on yleensä se emotionio, joka avaa tilaa reflektiolle. Pelkkä järjen käyttö ei siis riitä reflektointiin, sillä sen pitää tapahtua tunneliikkehinnässä, joka on keskeistä suhteissa olemiselle. Itsensä rakastaminen, hyväksyminen ja kunnioitus avaavat reflektiota, sillä reflektio edellyttää omista varmuuksista irrottamista siten, että relationaalinen tila avautuu ja voi katsoa omaa emotionaalista dynamiikkaansa tekojen lähteenä. (OHBL, 94–95, 106.)

Myös esimerkiksi Sartren (Rae 2012) mukaan tietoisuuden reflektiivinen toiminta johtuu esireflektiivisellä ja ei-käsitteellisellä tasolla tehdyistä valinnoista. Mutta vaikka ihmisen toiminta on enimmäkseen esireflektiivistä ja ei-käsitteellistä, niin se ei kuitenkaan ole mielivaltaista. Tämän tiedostaminen auttaa ymmärtämään omaa olemassaolevaa tilannetta esimerkiksi rakkaussuhteessa ja tekemään päätöksiä tulevasta toiminnasta, vaikkei rakkaussuhdetta voi ymmärtää suoraan ihmisen oman itseymmärryksen kautta. (Rae 2012.) Sartren (1977, 56) mukaan ei tarvitse olla tietoinen tietoisuudesta itsessään. Sen sijaan Merleau-Pontysta (1945/2012, 396, 401) rakkaus on rakastamisen tietoisuutta, vaikka tilanteissa ihminen ei voi olla läpinäkyvä itselleen. Merleau-Ponty kuvaa reflektioijaa intersubjektiiviseksi kentäksi, ruumiiksi tietyssä tilanteessa. Todellinen reflektio paljastaa läsnäolon tuossa tilanteessa. Se, että on jostain tietoinen, on kokemus, jossa sisäisesti kommunikoi maailman, ruumiin ja toisten kanssa. (Merleau-Ponty 1945/2012, 99, 478.) Vaikka rakkaus voi Merleau-Pontyn mukaan luoda objektinsa ja siten harhauttaa todellisuudesta, se ei voi harhauttaa itsestään. Rakkauden kokemus on rakkauden kokemus. Rakastaminen on tietoisuutta objektin rakastettavuudesta, ja tietoisuus objektista edellyttää itsetietoisuutta. Kelly Oliver (2008) huomauttaa, että Merleau-Pontylla on todistajan käsite, jolla tämä viittaa ihmisen passiiviseen ja aktiiviseen maailmasuhteeseen. Passiivinen havainnoija huomaa maailman voiman, ja aktiivinen havainnoija todistaa maailmanvoimalle. Ilman sisäistä kykyä todistaa ei pysty artikuloimaan omaa kokemusta ja ymmärtämään maailmaa. (Emt., 146–147.) Merleau-Pontylle (1945/2012, 311) havaitseminen on maailmaan uskominen. Maturana (OHBL, 137) korostaa tietämisen ja uskomisen sijaan luottamusta.

”Love, in the acceptance of the legitimacy of all existence, and in the trust that we are a natural part of this existence, opens us to grasp the coherences of the biosphere and the cosmos by letting us abstract these coherences from the coherences of our living without the restrictions of mistrust and the desire for control.” (OHBL, 137.)

Rakkaus on toisen olemassaolon hyväksymisen lisäksi luottamista siihen, että ihminen on luonnollinen osa kaikkea olemassaoloa. Rakkaus antaa ihmiselle mahdollisuuden havainnoida ja abstrahoida säännönmukaisuuksia elämässään ja ympäristössään ilman epäluottamuksen rajoitteita ja kontrollin halua. Luottamus tuntuu edeltävän rakkautta, joka puolestaan avaa reflektiota ja tietoisuutta.

Nykytutkimuksessa kuitenkin mukaan rakastaminen ja tietäminen nähdään saman eksistentiaalisen suhteen ilmentymänä (Jaegher 2019). Hanne de Jaegher kirjoittaa, että sofistikoituin inhimillinen tietäminen on sitä, miten ihminen on yhteydessä toiseen ihmiseen eli relaatiossa. Hänen mukaansa rakkaus ei ole yhteen tai erilleen kasvamista vaan navigointia näiden vastakohtien välillä. Siinä on kyse oman tulemisen lisäksi toisen ja suhteen tulemisesta joksikin. Jaegherin mukaan rakastaminen ja tietäminen sisältävät toisensa. Maturanal-la rakastaminen voidaan ymmärtää asteittaisena kuten havainnointikin, joka voi olla tapahtumisen kaltaista tai reflektiivistä. Näin Maturanan asteittaisessa rakkaudessa tulee mukaan reflektion myötä myös tietäminen. Toisaalta, kun tietäminen on niin kokonaisvaltaista, että sitä ei tarvitse erikseen ajatella, niin silloin toiminta ja rakastaminen voi olla spontaania. Maturanan mukaan rakkaus on kuitenkin taipumus ja ihminen itse luo sen maailman, jonka luo, ja siksi rakastaminen on oman suhteessa olemisen reflektiota ja tietoista valintaa. Rakkauteen liittyy sekä spontaania tapahtumista että tietoisien tekemisen piirteitä.

Kun muistetaan Maturanan tieteellinen taustateoria autopoieesista eli elävän systeemin itsensä tuottamisesta, niin se mitä ihminen on ja mitä tekee eivät ole erotettavissa toisistaan. Ihminen tuottaa itsensä sekä pitää yllä ja suojaa identiteettiään vuorovaikutuksessa ympäristöönsä. (Ks. esim. Maturana & Varela 1987/1998, 49; Maturana & Varela 1980.) Maturanan mukaan rakkaus koskee identiteettiä (OHBL). Rakastaminen pitää yllä rakastavan olemisen olosuhdetta, ruumiillisuutta ja relaatiota. Identiteetti, jonka kautta tietty ihminen realisoituu, on systeeminen ja systeemisesti säilytetty eikä sisäsyntyinen piirre. Identiteettejä opitaan elämään tietoisesti ja tiedostamattomasti vuorovaikutussuhteissa toisten ihmisten kanssa lapsesta aikuisuuteen. Ihminen oppii suhteessa olemisen tapoja, tunne-

liikehdinnän tapoja ja saavuttaa psyykkisen identiteetin tietynlaisena tunneliikehdinnän asetuksena, joka määrittelee hänet ja jota hän säilyttää elämällä sitä. Psyykkinen identiteetti on se, millä tavalla ihminen elää toisten kanssa ja on suhteessa. (OHBL, 91, 102–106.) ”Itseyden” ja intersubjektiivisuuden välillä on jännite.

Esimerkiksi Husserl kuvaa persoonallista identiteettiä melodian ja rytmin ykseytenä (Taipale 2014, 95–97), jossa rytmiä ovat subjektiiviset kokemukset, jotka aika yhdistää ja joista rakentuu tuntemisen ja toiminnan tyyliä suhteessa olemisen tapaan eli kaikinensa melodia. Ruumis ilmaisee sisäisyyttä kuten tunteita, eli jokainen melodian kohta esittää melodian virran suunnan, tunnelman ja muodon. Rytmia on mahdollista muuttaa, ja niin on mahdollista muuttaa myös itseään persoonana. Ihmisen elämä on koko ajan tulemista. Personallinen identiteetti on kokemisen rytmisessä, transsendentaalisessa tyyliässä, joka tulee esiin käyttäytymisessä. (Emt., 95–97.) Merleau-Pontyille identiteetti on samantyyppistä tulemista kuin Husserlilla, sillä hänelle subjektiivisuus on olemuksellisesti orientoitunut ja avoin sitä kohti, mitä se ei ole. Tällaisessa avoimuudessa se paljastaa itsensä itselleen olemalla samalla läsnä maailmalle ja itselle. (Zahavi 2003, 106.) Levinasin (1969/2011, 216) mukaan identiteetti syntyy egoismista, joka perustuu toisen rajattomuuteen ja aiheuttaa nautinnollisuutta. Identiteetti on jännitteistä, poissa- ja läsnäolon välistä. Maturanan mukaan psyykkistä identiteettiään voi muuttaa, kun tunneliikehdinnässään reflektoi sekä rakastaa ja kunnioittaa itseään ja hyväksyy itsensä. Reflektio alkaa vain emotionaalisesta muutoksesta ja tapahtuu rakkaudellisessa tunneliikehdinnässä luopumalla omista varmuuksista ja avautumalla toimimaan vastuullisesti ja vapaasti. (OHBL, 105–106.)

Maturanalle havainnointi on itsereflektiota ja tietoista (OHBL, xix; Maturana ym. 2004, 35; Maturana & Varela 1980, 137). Esimerkiksi Merleau-Ponty (1945/2012, 393) mukaan havaintoa ei voi erottaa tietoisuudesta, sillä se mikä on havaittu, siitä ollaan tietoisia. Se ei silti estä sitä, etteikö havaittua voisi kieltää. Sillä vain sellaista voi kieltää, mistä on tietoinen. Tietoisuus on havaitseva tietoisuus. (Emt., 84, 93, 416.) Tietoisuudella ja reflektiolla on sellainen merkitys, että ne vaikuttavat rakkauden kokemuksen jalostamiseen tai kieltämiseen. Havaitseva rakkaus on kehittyvä ja kehitettävissä oleva kyky ja rakkaudellinen havaitseminen tapa voi olla yhdenlainen suhde maailmaan. Se ei ole vain kunnioitusta vaan syvää eksistentiaalista kokemusta, josta seuraa eettistä toimintaa kuten huolenpitoa. Rakkaus on herkkä tila, koska se edellyttää luottamusta ja avautumista. Maturanan mukaan vain itse voi olla se väline, jonka avulla vastataan kysymykseen henkilökohtaisesta koke-

muksesta ja toiminnasta. Keskeistä on havainnoida toimintaa, joka tuottaa kokemusta, jota voidaan selittää. (Maturana ym. 2004, 36–37.) Itsetietoisuus syntyy elämisen tavasta, vaikka se mahdollistuu ruumiin kautta (OHBL, 143).

5 EETTISIÄ IMPLIKAATIOITA

Edellisessä luvussa todettiin, että Maturan mukaan rakkaus avaa tilaa reflektiolle ja oman suhteessa olemisen havaitsemiselle. Reflektiossa voi havainnoida omaa emotionaalista dynamiikkaansa tekojen lähteenä. Tässä luvussa käsittelen vastuuta, vapautta, valintaa ja elämisen tapaa.

5.1 Vastuu ja vapaus

Tunnelikehdinnän reflektoinnista syntyvät Maturan mukaan ihmiselon tärkeät perustat eli vastuu ja vapaus. Kun toinen ihminen nähdään oikeutettuna toisena ja kun oman toiminnan mahdolliset seuraukset tämän toisen hyvinvoinninnille reflektoidaan, on mahdollisuus ja vapaus valita ja toimia vastuullisesti. Etiikka perustuu rakkauteen. Etiikka on rakkauden seuraus. (OHBL, 80–82; Maturana ym. 2004, 205–208; Maturana 1988.)

”Ethical concerns, responsibility, and freedom arise only as one sees the other and oneself, as well as the consequences of one’s actions on the other or on oneself, and act according to whether one wants or does not want those consequences.” (OHBL, 80.)

Maturan mukaan ihminen tulee tietoiseksi vastuustaan havainnoimalla. Vain tietoiseksi tuleminen omasta tietoisuudestaan ja ymmärrys omasta ymmärtämisestä tuovat vastuullisuuden tunteen siitä, mitä tekee ja mitä luo erottamalla asioita. Tämän jälkeen ei voi enää teeskennellä sitä, ettei ole tietoinen omasta ymmärryksestään, jos oikeasti on tietoinen siitä ja tietoisuudestaan. (Maturana ym. 2004, 36–37.) Ihminen on vastuullinen siinä hetkessä, kun hän tunnistaa, haluaako vai ei tietyn emootionsa seurauksia. Vapaa hän on silloin, kun hän omaa toimintaa reflektoidessaan tunnistaa, haluaako oman toimintansa seurausten haluamista vai ei, ja tajuaa, että oman toiminnan seurausten haluaminen tai ei-haluaminen voi muuttaa haluamista tai ei-haluamista. (Maturana 1988.)

Myös Levinas (1969/2011, 215) korostaa toisen kohtaamisessa spontaania, esitietoista vastuullisuutta ja ruumiillista herkkyyttä (ks. myös Bergo 2019). Hänelle toisen kokeminen subjektina perustuu tämän kasvoista paistavan vaateen tunnustamiseen. Ja tuo vaade on

ihmisen maailmaa kohti suuntautumisen intentionaalinen sisältö. (Crowell 2015.) Tällainen intersubjektiiivisen vastuullisuuden fenomenologia on Levinasin (1969/2011) ehdotus ensimmäiseksi filosofiaksi (ks. myös Bergo 2019). Levinasille (1969/2011, 112) maailmassa oleminen on elämisen rakkautta. Merleau-Ponty (1945/2012, 374) puolestaan korostaa ruumiillisuutta, läsnäoloa ja vapautta. Hänen mukaansa katseiden kohtaamisessa pitää saada takaisin oma oleminen muodostamalla sellainen suhde toisen kanssa, että oma vapaus vaatii toiselle saman vapauden. Itse ja toinen tulevat olemaan vain halun tai rakkauden kautta (vrt. Merleau-Ponty 1945/2012, 156).

Tästä päästään takaisin Maturanan ajatukseen siitä, haluaako ihminen sitä, mitä tuntee, ja tuon tunteen seurauksia. Ainakin ihminen on jossain määrin vastuussa tunteistaan. Tämä ajatus liittyy siihen, voiko tunteita valita ja minkä verran ne vain tapahtuvat ihmiselle (Solomon 2004). Ihminen on vastuussa vain tunteen ilmaisusta, mutta se, mitä ihminen ajattelee rakkauden tunteesta, vaikuttaa hänen omaan käytökseensä ja ymmärrykseensä omasta käytöksestään (vrt. Solomon 2004). Tunteiden voi ajatella olevan, jotain mistä kärsitään, tai jotain mitä tehdään. Jos ihminen ajattelee olevansa irrationaalisten voimien vallassa, hän ei näe tarvetta miettiä motiivejaan ja syytä omalle käytökselleen yhtä paljon kuin sellainen, joka ajattelee olevansa tunteidensa tekijä ja siksi pystyvänsä jossain määrin vaikuttamaan niihin ja muuttamaan niitä. Tässä mielessä ihminen valitsee omat tunteensa. (Emt.) Myös Sartren (1948, 23) mielestä ihminen on vastuussa tunteistaan. Esimerkiksi intohimo ei ole syy tekoihin, vaan ihminen on tekojen lisäksi vastuussa myös intohimostaan. Hänen mielestään ihmisen emotionaalisessa käytöksessä ja siihen liittyvissä fysikaalisissa muutoksissa on pohjimmiltaan kyse ihmisen yrityksestä muuttaa maailmaa itseään muuttamalla. Tunteet ovat Sartren mukaan intentionaalisia tapoja suhteutua maailmaan, eivät sisäisiä tiloja eivätkä reflektiivisen ajattelun tuotoksia. (Flynn 2013, luku 3.)

Maturanan mukaan eettiset huolet syntyvät rakkaudesta eivätkä rationaalisuudesta. Tunteita pitää arvostaa eikä alistaa niitä rationaalisuudelle. (OHBL, 82–83) Maturanan mukaan eettisyys ja moraalisuus nousevat esiin kommentaareina, joita ihminen tekee toiminnastaan itsehavainnoinnin avulla. Ihminen elää jatkuvasti muuttuvalla kuvausten alueella, jonka hän luo toistuvien vuorovaikutuksien ja jonka osana hänen identiteettinsä on. Ihminen muuttuu ja elää viittauskehysten maailmassa, jota hän itse jatkuvasti luo ja muuttaa. (Maturana 1970/1980, 57.) Maturanan mukaan etiikka on yhdenlainen keskustelu. Se on näkemisen ja huolenpidon refleksiivinen keskustelu ihmisen tekojen seurauksista toiselle ihmiselle.

Etiikka on tekemisten ja tunneliikehdinnän verkosto ja kuuluu siksi rakkauden emotion eikä järjen alueelle. (OHBL, 39, 69–70, 80–81.) Rakkaus on ensisijainen tunne, joka tekee eettisen toiminnan mahdolliseksi, erityisesti toiminnan joka sisältää toiminnan seurausten vastuullisen reflektion. (Maturana ym. 2004, 205).

Maturanalle rakkaus ei ole vain etiikan alueen asia. Rakkaus on olemisen ja havaitsemisen tapa, jonka biologia ja ympäristöön kytkeytyminen mahdollistavat. Maturanan mukaan ihminen on deterministinen ja relativistinen itseensä viittaava autonominen systeemi, jonka elämä saavuttaa erityisen ulottuvuutensa itsetietoisuuden kautta (Maturana 1970/1980, 57). Tällaista autopoiesivivahdetta näkyy myös Oliverin tutkimuksessa. Oliver (2008, 143–144) pohtii ihmisiä ympäröivää dynaamista biososiaalista ja affektiivista energiaa, joka ravitsee ja vaikuttaa ihmisiin, ja päättelee, että ihminen ei voi olla vain itsensä sisältävä tai irrallinen vaan täysin riippuvainen ympäristön ja toisten ihmisten energiasta. Ihminen on koko ajan kytkeytynyt ja vuorovaikutuksessa niihin sekä myös vastuullinen vuorovaikutuksessaan. Oliverin mukaan kaikki aistiminen, havaitseminen, järkeily ja reflektio on mahdollista vain sen ansiosta, että ihmisellä on kyky vastata eli olla vastuullinen ympäristölle. Vastuullisuus on kokemuksen mahdollisuuden perusta ja pakottaa käyttämään tuota kykyä. Oliverin mukaan Merleau-Ponty sanoo ihmisellä olevan velvollisuus vastata sillä tavalla, että se avaa toiselle mahdollisuuden vastata. (Emt., 144.) Oliver (2008, 144) päättää, että subjektiivisuuden ja sitä myötä ihmisyyden palveleminen edellyttävät jatkuvaa vastaamisen mahdollisuuden avaamista sekä itselle että toiselle, jotta myös oma itse subjektina rakentuu noiden vastaamisten kautta. Sosiaalinen energia velvoittaa ihmisyyteen.

Maturanan mukaan eettiset kysymykset, vastuu ja vapaus ovat olemassa vain rakkauden alueella. Ne tulevat esiin vain, kun nähdään itse ja toinen oikeutettuna olentona sekä halu omien tekojen seurauksiin itselle ja toiselle. Aristoteles (2005, 1159a 10) on kirjoittanut, että ”ystävä tahtoo toiselle suurinta ihmiselle sopivaa hyvää. Ja ei ehkä kaikkea sellaista-kaan, sillä jokainen tahtoo kuitenkin hyvää ensisijaisesti itselleen.” Aina, kun on kyse toisesta, on kyse myös itsestä. Lopulta toiselle hyvän haluaminen on sitä myös itselle. Kantin mukaan vain vapaa ja autonominen ihminen luo itse sääntönsä. Kun ihminen käsittää itsensä vapaaksi, hänen on mahdollista ymmärtää ja tunnistaa tahtonsa autonomia ja sen seuraus eli moraalisuus. Jos ihminen ymmärtää itsensä velvolliseksi, hän tuntee kuuluvansa merkityksen maailmaan ja samaan aikaan ymmärtämisen maailmaan. (Kant 2001, 43.) Samantyyppistä ajattelua on myös Maturanalla. Hänestä vapautta ei sinänsä ole olemassa. Se liit-

tyy vain valintaan. Ja koska ihmisellä on kyky tehdä valinta kahden erottamansa asian välillä, hän on myös vapaa. Vapautta ei ole ilman, että ihminen tunnistaa erilaisia vaihtoehtoja. (Maturana ym. 2004, 75–77.) Maturana päättelee, että koska ihminen elävänä systeiminä on itseensä viittaava, mikä tahansa viittauskehys on välttämättä suhteellinen. Mikään absoluuttinen arvosysteemi ei ole mahdollinen ja kaikki totuus ja valhe on välttämättä suhteellista. (Maturana 1970/1980, 57.) Mutta rakkauden kokemus, joka tietyssä hetkessä koetaan, on sellaisenaan aito ja avaa reflektiota, jolloin voi miettiä, miten toimia suhteessa toiseen.

5.2 Valinta

Rakastaminen tapahtuu spontaanisti, mutta se myös valitaan joko tietoisesti tai tiedostamattomasti. Jos ihminen on tietoinen siitä, että hänen on mahdollista vaikuttaa tunteisiinsa ja siihen millä tavalla elää, hän voi tietoisesti valita, mille emootiolle elämänsä perustaa. Maturana korostaa erityisesti sitä, että kun ihminen tulee tietoiseksi siitä, että rakkaus on sekä biologista että vapaan tahdon valintaa, niin ihminen tajuaa, että 1) hänellä on olemassa taipumus, jota hän voi toteuttaa, 2) hän voi valita rakastamisen tai olla valitsematta, 3) hän ottaa vastaan ne seuraukset, jotka valinnasta aiheutuvat. Tuolloin ihminen on tietoinen myös valintansa seurauksista. Evoluutiolla ei ole päämäärää, tarkoituksen löytäminen on ihmisen tehtävä. Biologia tarjoaa vain pohjan, potentiaalin. (OHBL, 145–146.) Rakastamisen valitseminen tarkoittaa rakkaudellisen havainnoinnin ja rakkauden tekojen valitsemista.

Valinnanmahdollisuus syntyy Maturanan mukaan vuorovaikutuksessa. Valinnan näkemiseksi pitää ensin havainnoida ja vertailla kahta erilaista tilannetta. Kun tilanteiden väliltä havaitsee eroa, voi valita omien mieltymystensä mukaisesti. (Maturana ym. 2004, 76–77.) Vaihtoehtoisten tilanteiden hahmotteluun tarvitaan näin ennakkoluulotonta avautumista siihen tilanteeseen, jossa on, ja mielikuvitusta, muttei kuitenkaan itsensä analysointia.

"[T]he real wisdom of person does not consist in perpetual self-examination but in the capability of reflection, in the willingness to give up those beliefs, which stand in the way of an accurate perception of specific circumstances. The wise do not constantly observe themselves, they do not cling to things, and they do not allow them-

selves to be guided by ultimate truths that prescribe how they themselves or other people have to act." (Maturana ym. 2004, 34–35.)

Viisaus on reflektiossa ja halussa höllentää omia uskomuksia, jotka muutoin häiritsevät tilanteen tarkkaa havainnointia. Viisaat eivät pidä ulkopuolelta annettuja toimintaohjeita lopullisina totuuksina. Tässä kaikuu kantilainen ajatus ihmisestä oma lakinsa luojana. Merleau-Pontyille (1945/2012, 463) puolestaan todellinen valinta on se, mikä on tehty koko oman maailmassa olemisen kautta. Tällainen valinta – tai paremminkin kohtalo – tulee koko ajan näkyviin omassa ruumiillisessa maailmassa olemisessa. Siksi voi epäillä, onko valinta todella valinta. Eksistenssi ei koskaan voi olla valmis. Merleau-Ponty kirjoittaa, että ihminen valitsee maailmansa ja maailma valitsee ihmisen, mutta tuossa sisäisen ja ulkoisen kohtaamisessa ja sitoutumisessa on ihmisen vapaus ja valta. Ihminen on sekä maailman sisällä että kohti sitä. Valinnat eivät rajoita vapautta. (Emt., 463, 481–483.) Maturanalle valinnan tekeminen on aina myös ruumiillinen tapahtuma, kun ihminen toimii niin kuin hänen rakenteensa sallii. Ihmisen valinnanvapaus on siinä, miten hän pystyy ja haluaa olla vuorovaikutuksessa maailman (/toisen) kanssa.

Maturanan ajattelussa on sekä yhtäläisyyksiä että eroja Sartren eksistentialistiseen filosofiaan, jonka mukaan ihminen on täysin vapaa luomaan itsensä; hänen luontoaan ei ole edeltä annettu ja määrätty. Eksistentialismin peruseräkkeen mukaan olemassaolo on ennen olemusta, toisin sanoen ihminen itse määrittelee itsensä ja on siis vain sitä, mitä itsestään tekee (esim. Sartre 1948, 15). Käytännössä tämä vaatii ihmiseltä kykyä kuvitella omaa tulevaisuuttaan ja suuntautumista itsensä tuollepuolen. Vapaus valita eli määrittellä itsensä on samalla suuri vastuu. Koska ihminen voi valita vain hyvän eikä paha, niin silloin hän osoittaa, mikä on kaikille hyvää. Hän tavallaan valitsee oman olemisensa koko ihmiskunnan puolesta, ja tällainen vastuullisuus aiheuttaa väistämättä ahdistusta. (Sartre 1948, 17–18.) Maturanankin ajattelussa on nähtävissä se, että oma toiminta antaa mallia esimerkiksi jälkikasvulle ja tuo ruumiillinen läsnäoloa painuu tavallaan ruumiinmuistiin. Siitä huolimatta ihminen on rakenteellisesti määrätynyt eli toimii rakenteensa sallimissa rajoissa tietyssä tilanteessa ja olosuhteessa. Maturanalle rakkaus ei kuitenkaan ole arvo niin kuin Sartrelle. Sartre korostaa vahvoja arvoja, joiden avulla ihminen voi tehdä punnittuja valintoja. Ihmisen sisällä ei siis ole ennalta mitään sellaista, mikä yllyttäisi toimimaan tietyllä tavalla. Vaistojen ja tunteiden varassa meneminen on hänestä vastuutonta. (Sartre 1948, 26–27.) Maturanasta arvot ovat toiminnan abstraktioita. Ne ovat selityksiä tarkoitettua tai

halutusta yhteiselön tavasta ja syntyvät rakkauden biologian pohjalta, koska ihmiset välittävät toisistaan. (OHBL, 135.) Rakkaus on taipumus ja toteutuu ensin havainnoinnissa, jossa toinen ilmenee oikeutettuna olentona. Rakkaus liittyy hyvinvointiin ja tapaan havaita ja elää.

Rakkauden arvon käsite on kuitenkin löydettävissä Husserlilta (Heinämaa 2020). Rakkauden arvo paljastaa yhdessä rakkauden käsitteen kanssa inhimillisen subjektiivisuuden ja intersubjektiivisuuden dynaamisen luonteen. Husserlin rakkaus on älykäs rakkaus. Se on minän ytimessä, ja siihen kuuluu päätöksen teko ja sitoutuminen. Rakastava päättäminen on omapäistä, pysyvää ja välinpitämätön vaihtuvista olosuhteista. Tästä huolimatta Husserlille persoonallinen ego ei kuitenkaan ole pysyvä vaan virtaava, jatkuvassa tulemisessa. Husserlin mukaan ihmisen täytyy kunnioittaa ja rakastaa toisia syvästi emotionaalisina subjekteina. (Mt.) Samanlaista syvää kunnioitusta näkyy Maturanan rakkauskäsitteessä. Rakkaus kohdistuu toisen olemiseen ja samalla toisen emotionaalisuuteen ja kokonaisuuteen sellaisena kuin toinen on. Maturanan rakkauskäsitteessä painottuu kuitenkin havainnointi Husserlin korostaman älykkyyden sijaan. Havainnoinnin avulla ihminen pysyy myös kuvittelemaan eri vaihtoehtoja ja tekemään valinnan. Maturana (ym. 2004, 208) kirjoittaa: ”We bring forth the world we live by living it. Whatever we wish we should do.” Ihmiset tuovat yhdessä näkyviin sellaisen maailman, jota he elävät, ja Maturanan mielestä sellaista, mitä toivotaan, pitää tehdä. Ihmisten tulee kuitenkin valmistautua ottamaan vastaan valinnasta aiheutuvat seuraukset. Merleau-Ponty (1945/2012, 401) kirjoittaa, että rakkaus on tapa perustaa suhde maailmaan. Elettävä rakkaus on eksistentiaalinen merkitys tilanteessa, jossa ihminen on, eikä mikään rakkauden idea. Maturanallakin rakkaus on yhdenlainen suhde elämään ja itseen sekä elämisen tapa.

5.3 Elämisen tapa

Se, millä tavalla ihminen elää, voidaan nähdä jatkuvina uusiutuvina valintoina, jotka johtavat elämisen tapaan. Maturanalla rakkaudellinen havaitseminen ja rakkaudessa eläminen nimenomaan elämisen ja myös olemisen tapana liittyy olemassaolon ymmärtämiseen. Elämisen tapa on siksi tietoisesti ymmärrettävä, jotta se olisi eettisen pohdinnan tulos. (OHBL, 145–146.) Esimerkiksi Heideggerin (2000, 117–118, §18) mukaan täälläoloon kuuluu maailmassa olemisen tapa ja täälläolon olemisymmärrykseen maailmassa olemisen

ymmärtäminen. Maturanalle rakastava eläminen on yksi olemisen ja tekemisen tapa, ja se on valinta, joka on parhaimmillaan tietoisesti ymmärretty. Rakkauden ilmiö ei ole siis vain yksittäinen tapahtuma vaan monista ihmisen toimista ja ympäristön vuorovaikutuksesta muodostuva systeemi, mahdollisesti itseään uusintava ja siten kehämäinen kuten auto-poeesi. Ihminen tuottaa itsensä, ihminen siis voi tuottaa elämisen tapaansa. Rakastavana ihmisenä eläminen pitää yllä rakastavaa elämäntapaa, sen olosuhteita, ruumiista ja arvoimen maailman olemassaoloa vuorovaikutteisessa yhteisössä (OHBL, 97). Jollei rakastava/rakkaudellinen elämisen tapa realisoidu ja sitä ei säilytetä esimerkiksi kasvatuksessa, se voi Maturan mukaan korvautua toisella elämisen tavalla, joka perustuu johonkin toiseen emootioon. (OHBL, 121–123.)

Maturan mukaan rakastavaa elämisen tapaa voidaan kehittää tai se voidaan kieltää. Tärkeintä on hänestä turvata sellainen lasten kasvatusta, jossa on luottamusta ja täydellistä ruumiillista hyväksyntää. Rakkaudesta seuraa esimerkiksi läheisyyttä, huolenpitoa, hoivaa ja nautinnollista yhteisöä sekä yhteistyötä, jotka lisäävät osapuolten hyvinvointia (OHBL, esim. 123; Maturana ym. 2004, esim. 197) ja edelleen edellytyksiä rakkaudelle. Huolehtiminen – jota erityisesti pidetään rakkauden seurauksena – on olennaista rakastavassa suhteessa, mutta se ei ole keskeistä rakkauden emootiossa (Badhwar 2005, 46–47). Toisen hyvinvointi ja oma hyvinvointi ovat kuitenkin toisistaan riippuvaisia. Huolehtiminen on rakkauden teko, joka voidaan oppia. Esimerkiksi Neera Badhwar (2005, 67) pohtii, vaatiiko nimenomaan älykäs rakkaus toisen todellista havainnointia, empatiaa, mielikuvitusta ja rehellisyyttä. Jos näin on, niin toista ei hänen mukaansa voi rakastaa ilman näiden ominaisuuksien harjaannuttamista, sillä muuten rakkaus jää vain pinnalliseksi tunteeksi. Silloin ei voi saada tyydytystä myöskään siitä, että on sokean rakkauden kohteena, koska tuollainen rakkaus ei kohdistu oikeaan. Maturana ei kirjoita siitä, että rakastava odottaisi toistelta vastarakkautta, koska rakkaus voi olla vain yksisuuntainen. Se on toisen näkemistä oikeutettuna olentona. Ajatus rakkaudesta pinnallisena tunteena ei sovi hänen pirtaansa, sillä rakkaus on jalostuva, yksilönkehityksen historian aikana ympäristön kanssa vuorovaikutuksessa kehittyvä. Rakastava havainnointi ja elämisen tapa kehittyvät vain sellaista toimintaa ylläpitävissä systeemeissä. Rakkaus edellyttää reflektiivistä havainnointia, joka pohjaa luottamukseen, joka puolestaan liittyy Badhwarin mainitsemaan rehellisyyteen. Mielikuvitusta puolestaan tarvitaan, kun hahmotetaan omien tekojen mahdollisia seurauksia ja tehdään tietoinen valinta siitä, miten toimia. Rakkaudellisesta havaitsemisesta seuraa helposti rakkauden tekoja. On huomattava, että nykytutkimuksissakin on väitetty, että tuntei-

den kokeminen on ajan kuluessa intersubjektisissa vuorovaikutuksissa ja tapahtumissa kehittynyt taito (Heavey, Hurlburt & Lefforge 2012). Yksi sellainen taito voisi olla nimeltään rakkaudellisen havaitsemisen taito. Kun puhutaan taidosta, tullaan kasvun ja kehittymisen ideaan, siihen että ihminen voisi olla jotain vielä enemmän. Se ajatus näkyy rakkauden *eros*-traditiossa puutteen korjaamisena. Kun ihminen huomaa, että rakkauden kokemus on nautinnollinen ja avartava, hän alkaa haluta sitä lisää ja miettiä, miten se onnistuu.

Maturanan ajattelussa havainnointi ja vuorovaikutus liittyvät toisiinsa siten, että vuorovaikutuksessa tuodaan asioita näkyväksi. Ja kun asia on tullut havainnossa erotetuksi, se on olemassa tietoisuudelle. Paluuta siinä hetkessä tietämättömyyteen ei enää ole. Vuorovaikutus on kytketymistä ja sopeutumista toisen (esim. ihmisen/ympäristön) kanssa. Se on käyttäytymisen sopeuttamista ja tunnelikehdintää, ja niistä syntyy mahdollisuus reflektioon sekä vastuullisuuteen ja vapauteen valita. Jollei ole kykyä havaita, ei voi erottaa asioita ja esimerkiksi tekojen mahdollisia seurauksia toisistaan, koska ei ole olemassa vaihtoehtoja, joista valita. Rakastava havainnointi on yhtä aikaa sekä luonnollista potentiaalin realisoitumista että vaativaa reflektiota mutta myös juurtuvaa elämisen tapaa. Maturanan ajattelussa säilytetyllä elämisen tavalla on pitkät, jopa sukupolvien taakse ulottuvat juuret, jotka vaikuttavat myös ihmisyyden tulevaisuuteen. Biologian näkökulmasta jonkin tietyn elämisen tavan ylläpito on merkityksetöntä, koska biologialla ei ole mitään tavoitetta, mutta ihmisen eksistenssille, hyvinvoinnille ja identiteetille se ei ole yhdentekevää. Vaikka Maturana sanoo, ettei halua saarnata rakkauden puolesta vaan kertoa vain biologisia tosiseikkoja (OHBL, 145–146), hänen sanomansa on painokas ja toistuva. Hän viittaa myös Nietzscheen, jolla on tahto kasvattaa ihmistä yli-ihmiseksi, antaa ihmisen elämälle ja ihmiskunnalle suuntaa. Ihmisen pitää voittaa itsensä, tulla saalistavaksi leijonaksi, joka tulee siksi mikä on. Näin Nietzsche vaatii, koska jumala on kuollut. (Ks. esim. Nietzsche 2001, 332.) Maturana (OHBL, 146) kirjoittaa:

"We prefer to think that we human beings of the *amans* lineage have fallen asleep; let us now awaken. We human beings are not gods, but we are *Homo sapiens-amans*, and we are aware now that our fundamentals is the biology of love and intimacy."

Sitaatin *amans* viittaa perusemootioon, johon elämisen tapa pohjautuu eli tässä rakkauteen¹⁵. (OHBL, 78–79.) Maturana kirjoittaa, että ihmisen pitää tulla tietoiseksi rakkauden ja läheisyyden biologiasta, joka on ihmisyyden perusta. Ihminen ei ole kaikkea hallitseva Jumala.

Merleau-Pontylla on ajatus koskettamisesta ja kosketetuksi tulemisesta, missä näkyy kehämäisyys. Maturanalla tämä kehä taipuu sukupolvisiksi. Itsensä koskettaminen ja toisen koskettaminen aiheuttaa ruumiiseen ikään kuin jälkiä ja nämä jäljet näkyvät jossain määrin myös tulevaisuudessa sukupolvissa, jos samanlainen koskettaminen on toistuvaa ja jatkuvaa. Myös Sartren eksistentialismissa tekojen kautta tehdään oma elämä ja itse. Vain todelliset teot lasketaan, ei unelmia. Ekstistentialismin tehtävänä on saada ihminen tietoiseksi itsestään ja vastuulliseksi omasta olemassaolostaan kaikkien ihmisten puolesta. (Sartre 1948, 16, 33–34, 51.) Sartren (emt., 37–38) mielestä eksistentialismi antaa ihmiselle arvokkuuden, koska se ei pidä ihmistä objektina vaan oman elämänsä subjektina. Ihminen tavoittaa oman itsensä vain toisten ihmisten läsnäolossa, totuus itsestä rakentuu intersubjektiivisesti. Levinasin mukaan ei pidä kysyä olemisen merkitystä vaan sitä, mikä on toisin kuin oleminen. Tuo kysymys tulee esiin, kun kohtaa toisen, joka vetoaa meihin. Toisen haavoittuvuuteen vastaaminen on kokemus vastuullisuudesta. Se on eettistä fenomenologiaa. (Manen 2011.)

Maturanalle rakkaus on tapa olla suhteessa toiseen, maailmaan ja itseen. (Ks. esim. Maturana ym. 2004, 197; OHBL, 143–144). Rakkaus on hänestä hyvinvoinnin lähde ja siten myös elämän lähde (ks. esim. Maturana ym. 2004, 24). Myös Beauvoir (2011, 603) on kuvannut rakkautta elämän lähteenä. Rakkaus on kuitenkin jännitteistä niin kuin ihmisen olemisenkin.

¹⁵ Sen sijaan *Homo sapiens aggressans* kieltää tunnelikehdinnän merkityksen ja alistaa sen järjelle. *Aggressans* tarkoittaa aggressiivista. Tällainen ihmisidentiteetti vie patriarkatin yhä syvemmälle kontrollinhiimoon. (OHBL, 83.)

6 HAVAITSEVAN RAKKAUDEN RAJOILLA

Testaan tässä, miten Maturanan rakkauskäsite toimii kolmessa erilaisessa tapauksessa ja havainnollistan näin käsitteen rajoja. Ensimmäinen tapaus on Maturanan itsensä kertoma aikuisen ja lapsen välinen tapahtuma, jota varioin. Seuraava käsittelee aikuisten välisiä valtasuhteita ja kolmas kuolemaa.

6.1 Apu ja hyväksyntä

Maturana (ym. 2004, 120) antaa esimerkin rakkaudesta kertomalla viisivuotiaasta lapsenlapsestaan, joka putosi ulko-uima-altaaseen. Lapsen takissa oleva ilma nosti lapsen pinnalle, niin että hän pystyi tarttumaan altaan reunaan. Lapsi huusi apua, ja Maturana meni nostamaan lapsen altaasta ja sanoi, että lapsi pelasti itse itsensä. Lapsi kertoi putoamisen olleen vahinko ja pelkäsi isoisänsä olevan vihainen. Maturana vain toisti, että lapsi pystyi pelastamaan itsensä. Myöhemmin samana päivänä lapsi kertoi siskolleen, että pudottuaan altaaseen hän pelasti itsensä. Maturana korostaa tapauksessa sitä, ettei siirtänyt omaa pelkoaan tai vihaansa lapseen eikä syyllistänyt tätä vaan arvosti lapsen omaa toimintaa pulmatilanteessa.

Käsittelen tapauksen kahdessa osassa: hätätilanteena ja sen jälkeisenä tilanteena. Samalla kokeilen tarpeen mukaan erilaisia tilannevariaatioita. Aikuinen ja lapsi ovat kytkettyneet toisiinsa sukulaisuussitein, ja he ovat vuorovaikutussuhteessa, koska toimivat samassa ympäristössä näköetäisyydellä toisistaan. Tarkastelen ensin aikuisen tilannetta. Kun aikuinen havaitsee lapsen hädässä, hän rakastaa lasta ja tämän olemassaoloa, jos lapsi ilmentyy oikeutettuna olentona läsnäoloon hänen kanssaan ja jos hän hyväksyy tämän myönteisessä tunneliikehdinnässä. Jos myönteinen tunneliikehdintä puuttuu, auttamisessa on kyse velvollisuudesta (vrt. Kant). Pitää auttaa, koska kuuluu auttaa. Ei voi hyväksyä itseään, jollei auta. Velvollisuuteen liittyy myös itse ja itsekeskeisyyskin. Entä mitä voi olla myönteinen tunneliikehdintä tässä hätätilanteessa? Se lienee välitön hyväksymisen tunne ainutlaatuiselle olemassaololle. Se on vastakohta toisen kieltämiselle. Missä määrin tunne koskee myös itseä? Aikuinen voi haluta itsessään nousevan tunteen. Se on niin nopeaa tunneliikehdintää, että ihminen toimii jo sen mukaisesti. Seuraa siis eettistä toimintaa, joka tarkoittaa auttamista tai sen varmistamista, että toinen selviää hengissä. Tunneliikehdinnässä tunteet liik-

kuvat, joten tunne, joka saa pelastamaan, on Maturanaa tulkiten rakkauden tunne, mutta siinä rinnalla voi häivähtää pelkoa ja muita tunteita, jotka eivät kuitenkaan estä toimimasta. (Toiminnan neuvokkuuden taso kuten ongelmanratkaisukyky hätätilanteessa on kuitenkin eri asia.)

Tällaisen rakkaudellisen havaitsemisen ja toiminnan pitäisi olla mahdollista myös siitä huolimatta, onko kyseessä tuttu lapsi tai tuntematon ihminen kadulla tai esimerkiksi haa-voittunut eläin. Vaikka rakkaus on Maturanan mukaan yksisuuntainen, vuorovaikutus maailman kanssa on jatkuvaa ja siksi toinen on potentiaalinen vuorovaikuttaja ja tämän takia rakkauden tunteessa voi tulla esiin oman olemassaolon erillisyyden ja kytkeytyneisyyden samanaikainen spirituaalinen kokeminen. Toisaalta, jos ajatellaan, että luottamus elämään, toisiin ja itseän ovat rakkauden pohja, tuo pohja putoaa pois, kun ei auta. Nimittäin silloin ei voi luottaa itseenkään. Ihminen itse on se, joka luo luottamuksen ja rakkauden tunteen, ja toteuttaa tällaista taipumustaan.

Lapsen näkökulmasta tilanne on sellainen, että hän haluaa suojella itseään ja elämäänsä ja siksi hän huutaa apua ja räpiköi altaan reunasta kiinni. Hän siis ilmenee itselleen oikeutettuna olentona olemassaoloon, mutta myönteinen tunneliikkeitä puuttuu. Tässä ei siis ole kyse itsensä rakastamisesta vaan refleksinomaisesta liikehdinnästä ja pelosta, joka voi liittyä kuolemaan ja mahdolliseen tulevaan rangaistukseen. Tilanne ei pääty siihen, kun lapsi on saatu altaasta. Pelon lisäksi lapsi voi tuntea häpeää, mutta hän kohtaakin viisaan aikuisen, joka saa hänet tuntemaan myönteisiä tunteita itseään kohtaan, mahdollisesti ylpeyttä ja iloa. Siinä on kyse itsensä rakastamisesta. Lapsi kokee sisäisen voimansa aikuisen rakkauden teon kautta. Aikuisen rakkaus tässä on toisen oman voiman osoittamista sanoin. Lapsi voi huomata, että hänestä välitetään ja hän itse välittää itsestään ja ettei hän ole yhdentekevä vaan hänen olemassaolonsa on tärkeää.

Käännetään tilanne sellaiseksi, että monien vihaama ihminen makaa loukkaantuneena tienvarressa. Ihmisiä kävelee ohi, mutta lopulta yksi pysähtyy. Tilanne vastaa Raamatun kertomusta laupiaasta samarialaisesta, joka alkaa auttaa pahoinpideltyä. Cordner (2011) on kiinnostavasti analysoinut tapahtumaa. Samarialainen ei auta jonkin tavoitteen – kuten avunsaajan tarpeen – takia, vaan toiminnallaan hän todistaa toisen olemassaolevaksi ihmisolennoksi. Cordnerin (2011) mukaan samarialaisen hyve tai kantilainen tehtävän täyttäminen eivät riitä kuvaamaan sitä autetun tunnetta omana itsenään hyväksytyksi tulemi-

sesta. Tällainen hyväksyntä riippuu Cordnerin (2011) mukaan rakkauden ilmaisusta, ei tahdosta, tehtävästä, järjen määräyksestä tai hyveellisyydestä. On eri asia kokea harkittua avunantoa kuin spontaania, välitöntä rakkauden tekoa. Tarinaa laupiaasta samarialaisesta on pidetty esimerkkinä lähimmäisenrakkaudesta.

Palataan aiempaan esimerkkiin uima-altaalta. Oliko Maturan sanan lapselle kuitenkin rakkauden teko vai harkittu strategia? Itse asiassa hän auttoi lasta toisen kerran. Hän auttoi lasta havaitsemaan itsensä rakastavasti. Ainakin lapsi koki voimakkaita itsensä rakastamiseen viittaavia tunteita ja olemassaolon iloa, jonka aikuinen sai aikaan. Vai olivatko sanat kuitenkin lahja, jonka lapsi itse avasi? Rakkaus opitaan havaitsemalla ja kokemalla. Mikäli aikuinen olisi toiminut toisin, esimerkiksi moittinut lasta siitä, että oli saanut hänet huolestumaan, niin lapsi ei olisi saanut itsensä hyväksymisen kokemusta. Tuollaisessa tilanteessa aikuisen havainnointi kiinnittyy omiin tarpeisiin ilmaista huolta tai harmia eikä toisen olemiseen. Siksi rakkaus on ennen kaikkea havaitseva. Se havaitsee sekä itsen että toisen. Rakkaus voi olla kehittynyttä sydämen viisautta ja ilmetä sanoin, jotka saavat toisen tuntemaan oman olemassaolonsa hyväksytyksi. Esimerkiksi Hegel (Rauch ym. 1999, 19 [10]) kirjoittaa, että itsetietoisuus saavuttaa tyydytyksen vain toisessa tietoisuudessa. Ehkä Hegel tarkoittaa sitä, että vain toisen ihmisen kautta ihminen voi nähdä itsensä ja kokea eheyttä. Maturanankin rakkaus on siinä mielessä kehämäinen, että vaikka se on yksisuuntainen, niin se voi kiertää ihmiseltä toiselle ja sukupolvelta toiselle.

6.2 Valta ja olemassaolo

Maturan mukaan rakastaminen on hyvinvoinnin lähde. Toisaalta on ajateltu, että mihin tahansa rakkaussuhteeseen sisältyy vahingon mahdollisuus. Erityisesti romanttisessa rakkauden kokemuksessa on väitetty olevan halua vastavuoroiseen haavoittuvuuteen ja huolenpitoon, minkä takia esimerkiksi riippuvuutta ja sadismia voidaan pitää rakkauden muotoina. (Giles 2004, 147–148, 162.) Tarkastelen näitä lähemmin.

Riippuvainen rakastaja haluaa näyttää haavoittuvuutensa sellaisen edessä, joka puolestaan haluaa toisen riippuvuutta. Sadismissa puolestaan logiikka menee niin, että haavoittunut saa huolenpitoa. (Giles 2004, 162, 167.) Näissä molemmissa tapauksissa kontrolloidaan toista ja antaudutaan toisen kohtelulle. Molemmissa suhteissa toinen on olemassa itselle

omien tarpeiden täyttäjänä; molemmat vaikuttavat saavan sen, minkä haluavat. Mutta kun verrataan tilannetta Maturanan rakkauden käsitteeseen, huomataan, että määritelmän ensimmäinen kohta ei täyty. Toinen ei ilmene oikeutettuna olemassaoloon itsen kanssa, sillä toinen on kontrollin kohde eikä vapaa. Toista ei havaita itsestä erillisenä olentona eikä myöskään itseä toisesta erillisenä. Kivun tuottaminen ja mitätöiminen eivät ole rakkauden tekoja, sillä ne ovat vastakohtia mielihyvälle ja hyväksymiselle.

Kontrolli- ja valtasuhteet eivät Maturanan mukaan ole rakkautta. Hänestä rakkaus on yksisuuntainen ja vapauttava. Rakkaus antaa toisen olla. Rakkaus ei ole aggressio, hierarkia, valtasysteemi eikä sopimus. Rakkaus ei edellytä toiselta mitään. Valta puolestaan on kaksisuuntaista, sillä siihen kuuluu sekä dominointi että alistuminen. Valtasuhteessa molemmat osapuolet kieltävät itsensä erillisinä olentoina. Dominoija kieltää oman autonomisuutensa pitämällä ylemmyyttään sisäsyntyisenä ja luontaisena, ja alistuja kieltää oman autonomisuutensa alistumalla toisen valtaan. (Maturana 1988, 7; OHBL, 39–40; Maturana ym. 2004, 200–205.) Tällainen valta-asetelma on verrattavissa Hegelin (Rauch ym. 1999) esittämään isännän ja orjan suhteeseen, joka on monimutkainen kummankin kannalta. Myös Beauvoir (2011, esim. 577–581) epäilisi riippuvuutta ja sadismia rakkauden muotoina epäautenttisiksi, koska niissä ulkopuolisen silmin näkyy itsen tuhoamisen halua ja toisen jumalointia. Hän (emt., 571) kirjoittaa, että ”unelma täydellisestä itsensä mitätöimisestä ilmentää tosiasiaa ahnasta halua olla olemassa”. Tällaisissa suhteissa toinen havaitaan olevan itseä varten, ei itsestä erillisenä oliona hyväksyttynä. Toinen on väline, ja samalla itse ei ole olemassa ilman tuota välinettä. Tilanne aiheuttaa mahdollisen nautinnon lisäksi kärsimystä.

Maturanan mukaan itsensä hyväksyminen johtaa hyvinvointiin ja kieltäminen pahoinvointiin ja jopa sairastumiseen. Mikäli jatkuvasti kieltää omaa olemassaoloaan eli kokee olemassaolonsa oikeudettomaksi ja itsensä kenties vain välineeksi, menettää sekä sisäisen orgaanisen harmonian että suhteiden harmonian. Ihmisen systeeminen dynamiikka muuttuu niin, että se alkaa tuhota alkuperäistä harmoniaa ja lisää stressiä kehossa, mikä edelleen lisää epätasapainoa. Ihminen alkaa voida huonosti ja tulee alttiiksi infektioille sekä somaattisille ja psyykkisille sairauksille. (Maturana ym. 2004, 198.) Myös ympäröivien olosuhteiden hyväksyminen tai kieltäminen vaikuttaa hyvinvoinnin kokemukseen (OHBL, 109).

Entä jos kontrolli- ja valtasuhteessa molemmat sanovat olevansa tyytyväisiä? Silloin Maturanan logiikan mukaisesti he havaitsevat sen, minkä heidän rakenteensa mahdollistaa ja suojaavat omaa identiteettiään vallitsevissa olosuhteissa. Lisäksi heiltä voi puuttua ruumiillista kokemusta itsenään hyväksytyksi tulemisesta. He eivät siis havaitse sitä, että heidän suhteessaan on kyse muusta kuin rakkaudesta. On huomattava, että dominoijaa ei ole, jollei ole alistujaa, ja siksi valta-asetelma voi murtua. Alistettu voi horjuttaa asetelmaa osoittamalla, ettei alistu, mikä osoittaa dominoijan vallan murenemistä ja alistujan yritystä itsenäistyä. Ihminen voi Maturanan (ym. 2004, 200–205) mukaan jälkikäteen järkeistää toimintaansa, joka on johtunut taipumuksista tai mieltymyksistä johonkin, ja oikeuttaa sen. Rationaalisuus on hänestä menetelmä ja oikeutuksen väline. Näin ihminen voi järkeä käyttämällä kieltää tai oikeuttaa tuhoamisen tai rakkauden tunteensa ja tapahtuman.

Kontrolli- ja valtasuhde voi olla elämisen tapa, jolloin se ei pohjautu rakkauden emootioon vaan aggressioon, tai yksittäinen lyhyt ajanjakso tai hetki, jolloin se ei ole vielä tapa. Tavan syntyminen vaatii useita toistoja ja pitkäaikaista toimintaa. Rakkaudellinen pohjavirta voi olla olemassa, mutta rakkaudellisia tekoja ei tapahdu joka hetki. Sadismiskin voi olla pohjavire, eikä sadistisia tekoja tapahdu joka hetki. Missä kohtaa on se raja, kun suhde ei ole rakkaussuhde? Rakkaudessaakin voi tapahtua konflikti, mutta silloin se eletään keskinäisessä kunnioituksessa, koska se mikä kielletään on toisen käytös eikä toisen olemassaolo (OHBL, 225). Rakkaussuhde vaatii toistuvaa myönteistä tunneliikehdintää ja rakkauden tekoja. Tiedetään silti, että ihminen ei välttämättä tunnista suhteensa luonnetta eikä erota kärsimystä esimerkiksi tuttuuden ja turvallisuuden tunteesta. Maturanan logiikan mukaan rakkaudettomuus nimenomaan sulkee mahdollisuuksia havaita ja tiedostaa tilanteita ja aiheuttaa sairastumista ja toimintakyvyn heikkenemistä. Maturana (1988) muistuttaa, että mikään rationaalinen argumentti ei voi vakuuttaa ketään, joka ei jo valmiiksi ole halukas hyväksymään argumentin premissejä a priori. Maturanan mukaan se, mitä ihminen tekee, johtuu halusta ja motiiveista eikä järjestä (OHBL, 208). Hieman samansuuntaisesti ajattelee esimerkiksi Goldie. Emotionaalisessa kokemuksessa emootio on kognitiivisesti läpäistävissä, mutta jos ja vain jos siihen vaikuttaa relevantti uskomus, joka saa ihmisen toimimaan uskomustensa mukaisesti (Goldie 2000, 76). Maturanan (ym. 2004, esim. 124–125) mukaan ei ole olemassa mitään sellaista menetelmää, jolla voisi korjailla toista ihmistä, sillä toinen ihminen kohdataan aina epävarmuudessa ja silloin voi vain yrittää luoda sellaisen olemassaolon muodon, joka mahdollistaa sujuvan vuorovaikutuksen. Jossain vai-

heessa ihminen ei tarvitse enää apua ja voi hallita elämäänsä itse. Sillä, että havaitsee toisen oikeutettuna olentona, voi olla parantava vaikutus (OHBL, 13).

Entä onko lapsen ja vanhemman välinen suhde valtasuhde? Ei ole mutta voi olla. Rakastavalle aikuiselle lapsi ilmenee oikeutettuna olemassaoloon itsen kanssa sellaisena kuin on. Olemassaolon hyväksyminen ei tarkoita silti kaiken käytöksen hyväksymistä. Lapsi oppii ympäristössään elämisen tapaa ja tapoja sekä omien taipumustensa kanssa elämistä. Lapsi voi oppia, miten rakastaminen ilmenee ja miltä se tuntuu, kun hänet kokonaisvaltaisesti hyväksytään omana itsenään. Tämän takia lapsuuden kokemuksilla on merkitystä siinä, miten myöhemmin voi kokea ja ymmärtää rakkautta.

6.3 Kuolema ja poissaolo

Maturanan rakkauden määritelmässä toisen olemassaolon ilmeneminen on keskeistä. Rakkaudesta seuraa usein myös läheisyyttä. Entä kun rakkauden kohde kuolee, esimerkiksi puoliso tai lemmikki? Maturana ei puhu kuolemasta, mutta hänen rakkauden määritelmässä joutuu kuitenkin ongelmiin sen kanssa. Kuvitellaan tilanne, jossa rakastavan rakastettu kuolee ja rakastava suree ja sanoo yhä rakastavansa.

Rakkaan kuolemassa moni asia muuttuu ja murtuu. Perusluottamus elämään näyttäytyy uudessa valossa. Mitä muuta luottamus on ollut kuin toivoa elämästä ja epävarmuutta? Ihminen tietää, että se mikä elää, myös joskus kuolee. Toinen ei ole enää olemassa kuin mielikuvituksessa, muistoissa ja unissa. Vain siellä toinen voi ilmentyä oikeutettuna olemassaoloon itsen kanssa. Mutta toinen ei kuitenkaan ole ruumiillisesti läsnä eikä olemassa. Toinen ei elä. Mitä rakkaudelle tapahtuu? Rakastava on tuskallisessa tilanteessa poissaolon äärellä. Myönteisten tunteiden tilalla on esimerkiksi surua, rakastettua kohtaan voi olla sekä lämpimiä tunteita että vihaa. Entä toisen oikeutetun olemassaolon hyväksyminen? Ei ole enää toista, ei ole enää toisen fyysistä olemassaoloa. On vain ei-olemassaolo, kuolema eksistenssinä. Rakastavan ja rakastetun kytkeytyminen on katkennut. Toiseen ei voi olla enää vuorovaikutuksessa. Rakastavan ympäristö on muuttunut, jolloin hän on joutunut epätasapainoon. Vaikka näyttää siltä, että rakkaudelle ei määritelmän näkökulmasta ole edellytyksiä, niin olisi intuition vastaista myöntyä tähän. Rakkaus voinee silti elää mutta muuttaa muotoaan. Toinen ilmentyi itselle oikeutettuna olentona yhteiseloon itsen kanssa täydessä

hyväksynnässä ja myönteisessä tunneliikkehinnässä. Rakkaus on menneessä aikamuodossa, koska tulevaa ei voi olla.

Alkaako toipuminen itsensä rakastamisesta vai toisesta luopumisesta? Toipuva ilmentyy itselleen surevana ja kärsivänä ja maailma sellaisena kuin se on, sitten kun hän hyväksyy sen. Mutta missä on myönteinen tunneliikkehintä? Miten voi surussa tuntea mielihyvää itseään kohtaan? Onko se jotain sellaista, mitä Merleau-Ponty kuvaa koskettavana ja kosketettavana olemisesta? Ihminen koskettaa itseään ja lohduttaa itseään. Lohtu tuo helpotusta. Toisesta luopuminen puolestaan voisi olla sellaisesta rakkaudesta luopumista, johon oli tottunut. Enää ei voi havaita niitä asioita, joita on havainnut.

Tilanne on erilainen, jos rakkauden kohde on pitkään poissa mutta sanoo tulevansa takaisin. Rakkaudella on tai voi olla tulevaisuutta. Rakastava voi jossain vaiheessa tuntea rakastetun ruumiillisesti lähellään. Rakkautta voidaan pitää yllä, vaikka se muuttaisi muotoaan. Rakkaus on yksisuuntainen. Toiselta eikä maailma voi odottaa mitään. Havaitseva rakkaus havaitsee kokonaisvaltaisesti ruumiillaan maailman sellaisena, kuin se on. Rakkaus hyväksyy surun, kaipauksen ja tuskan, sillä jos ihminen kieltää ne, hän kieltää todellisuuden ja samoin itsensä kokijana ja maailmassa olemassaolevana. Mutta rakkautta ei voi pakottaa.

Kuoleman kohdalla on selvää, että Maturanan rakkauden määritelmä lakkaa toimimasta. Rakastava rakastaa mennyttä ja mielikuvaa ja hetkittäin voi kuvitella, että rakastettu on vain pitkällä matkalla ja palaa. Hän suojelee itseään. Rakkaus on muutoksessa. Hän ei voi enää havaita toisen elävyyttä ja olemassaoloa, jonka hän oli aiemmin havainnut, vaikka haluaisi. Kaipaus ja suru valtaavat alan. Merleau-Ponty (1945/2012, 84) kirjoittaa, että ihmisen olemisessa on sellainen paradoksi, että hän voi kieltää sen, minkä tietää. Siksi ruumis voi tuntea puuttuvan ruumiinosan. Siksi voi tuntea elämästään puuttuvan palan, kun toinen on poissa. Ihminen ikään kuin taipuu siihen suuntaan, mihin ennenkin on taipunut. Siinä on kyse sekä tottumuksesta että tarpeesta. Tapa toimia on myös tietoisuuden rakenteen ilmenemistä eikä vain tapa, sanoisi Sartre (1977, 59). Kun rakkaus muuttuu toisen haluamiseksi, se ei ole Maturanan mukaan rakkautta, sillä rakkaus ei halua toiselta mitään vaan on pyyteetöntä. Mutta kun rakkaus muuttuu jatkuvan valinnan kautta tavaksi, se muuttuu taipumuksen kaltaiseksi eli toteutettavaksi. Tämä logiikka on ongelmallinen.

Rakkauden kokemuksessa poissaolo on tuskan aiheuttaja, ja se osoittaa myös syvän halun havaita toinen. Olisi kuitenkin julmaa sanoa, ettei joku voi rakastaa sellaista, jota ei ole. Maturana on kuitenkin sanonut, että kokemus on kokemus, ja vain jälkikäteen sitä voi ar-

vioida. Maturanasta omaa kokemusta ei tarvitse pitää epätodellisena. Kokemukset voi hyväksyä sellaisina, kuin ne ovat. (Maturana ym. 2004, 38–39.) Koska absoluuttista todellisuutta ei ole, maailma havainnoijalle on se maailma, jonka hän havainnoi, tuntee, tiedostaa, aavistaa ja elää.

Sartren (1977, 84) mukaan maailma on eksistentiaaliselta olemukseltaan ihmiselle deterministinen ja taianomainen. Hän käsittelee maailman deterministisyyttä pragmaattisen intuition näkökulmasta. Halujen, tarpeiden ja toimien maailma näyttäytyy selkeinä reitteinä ja päämäärinä. Ja kun maailma käy vaikeaksi ja kaikesta huolimatta pitää toimia, silloin tunne yrittää muuttaa maailmaa, etteivät asiat menisi vääjäämättömältä näyttävään suuntaansa. Mutta ihminen ei ole tietoinen siitä, että hän tuntee tietyllä tavalla muuttaakseen maailmaa ja ratkaistaakseen ongelman. Tunteen seurauksena ruumis ottaa suhteen maailmaan. Ihminen muuttaa itseään, koska ei voi muuttaa maailmaa. (Emt., 62–65.) Maturan mukaan ihminen elää vuorovaikutuksessa maailmassa ja sen kanssa. Maailma ja ihminen kytkeytyvät toisiinsa rakenteellisesti ja muuttavat toisiaan. Ihminen yrittää selviytyä ja ylläpitää itseään.

7 PÄÄTÄNTÖ

Maturanalla rakkaudessa kaikki lähtee havainnosta, asioiden erottamisesta toisistaan, itsensä ja toisen havaitsemisesta. Havaitseva rakkaus tapahtuu myönteisessä tunneliikehdinnässä ja näyttäytyy ideaalina tilanteena, johon toisaalta voi pyrkiä ja joka toisaalta voi tapahtua luonnollisesti. Rakkaus taipumuksena voidaan ymmärtää Maturanaa tulkiten ruumiillisena potentiaalina, joka voi todentua suotuisassa vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Rakkaus ei synny itsestä vaan vuorovaikutuksesta, kun ihminen sopeutuu ympäristöön sekä rakentaa ja suojelee itseään. Rakkaus ei ole vain emotio vaan se on myös elämisen tapa. Se ei ole vain liikehtiviä tuntemuksia vaan toimintaa. Ihminen luo itseään ja toimii maailmassa ja sen kanssa. Joka tapauksessa rakkaus liittyy hyvinvointiin ja maailman kokemiseen syvästi ja lopulta myös viisauteen. Sellaiset kuvaukset kuin helppo tai vaikea havaitseminen rakkauden yhteydessä tuntuvat tyhjiltä. Rakkaudessa on kyse avautumisesta, ei pinnistelystä. Se on itsen ja toisen havaitsemista oikeutettuina olentoina. Se on oman ja toisen ruumiin erillisyyden ja kytkeytyneisyyden havaitsemista ja tuntemista. Se on olemassa vuorovaikutussuhteissa. Rakkauden kehä voi alkaa varhaisessa vanhempi-lapsisuhteessa, ruumiintunnossa, jatkua rakkauden tekoina kuten hoivana, jalostua yksilönkehityksessä vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa eettiseksi tietoisuudeksi omien tekojen seurauksista. Yksilönkehityksen aikana syntyy kokemuksia, joilla on merkitystä jatkuvan vuorovaikutuksen ja rakenteellisen ajautumisen sekä täten myös havainnoinnin ja tunneliikehdinnän kannalta. Ihmiselle on luontaista havaita ympärillään syy-seuraussuhteita, säännönmukaisuutta ja tuttuutta, mikä puolestaan auttaa häntä toimimaan ja sopeutumaan. Koska yksilönkehityksen historian ajan yksilö pyrkii sopeutumaan ja säilyttämään oman itsensä vuorovaikutuksessa ympäristön ja toisten kanssa ja suojelemaan itsen eheyttä ja tasapainoa.

Se, että tietää, mikä on rakkautta, edellyttää Maturan mukaan tietoisuutta, joka siis syntyy ensin rakkauden kohteena olemisen toistuvista kokemuksista, jotka avaavat itseä. Rakkaus on sekä itsesuhde että intersubjektiiivinen suhde. Jotta voi rakastaa toista, tulee ensin rakastaa itseä. Ensin pitää kokea tulevansa rakastetuksi, jotta tietoisuus voi avartua niin, että pystyy havainnoimaan itseään ja rakastamaan itseään, jolloin avartuu lisää. Rakkaus vapauttaa reflektioon. Kun ihminen on tietoinen siitä, että voi vaikuttaa siihen, millä tavalla elää, hänen on mahdollista tietoisesti valita, mille emootiolle elämänsä perustaa. Siksi

ihminen voi valita elämisen tapansa. Rakkaus muovaa ihmisen ruumista, identiteettiä, elämisen tapaa ja ihmisyyttä. Rakastava elämisen tapa voi siirtyä ja säilyä sukupolvelta toiselle. Rakkaus on mahdollisuus autenttiseen elämään. Itse rakkauden kokeminen on maailmaan avautuvaa ja siten maailmaa luovaa. Voidaan ajatella, että refleктоiva ihminen elää jatkuvassa ymmärryksen hermeneuttisessa kehässä, jossa tulkinnat tehdään aiemmin ymmärrettyyn pohjaten. Filosofiakkin syntyy ihmisten ja ajatusten vuorovaikutuksesta. Historiallisella ajalla on merkittävä vaikutus ihmismieleen ja tapaan olla maailmassa. Siksi Maturanalle rakkaus ei ole vain etiikan alueen asia. Rakkaus voi lähteä vain havaitsemisesta, ja se on yksi maailman ymmärtämisen tapa. Se avartaa, ja sen takia etiikka on rakkauden seuraus. Valmiita ohjeita ei ole. Vain ihminen itse voi luoda itsensä.

Maturana ajattelee, että rakkaudessa voi olla pitkäkestoisuutta ja pysyvyyttä sukupolvien ajan. Ihmisen identiteetti ei ole pysyvä, vaan ihminen voi muuttua. Mutta jos ihminen ajattelee autopoieettisena systeeminä ilman päämäärää, silloin ihminen ei voi itse päättää, milloin muuttuu. Eli se mitä ihminen tekee ja mikä hänen tekemisensä kautta on muuttunut, selviää vasta myöhemmin aposteriori. Ihmisen oleminen on sopeutumista, joka on autopoieettisen systeemin perustoimintaa. Ihminen voi muuttua vain sellaisten häiriöiden myötä, jotka hänen oma rakenteensa sallii. Tässä siis on Maturanan mukaan ihmisen mahdollisuus päämäärätietoiseen toimintaan (omasta näkökulmastaan). Ihminen muuttuu kuitenkin yhdessä ympäristönsä kanssa. Tuo ympäristö on esimerkiksi toiset ihmiset, jotka muodostavat vuorovaikutustensa kautta systeemin. (Ks. esim. Maturana 1970/1980, 35–36.) Maturanan rakkauskäsitys on omalaatuinen ja avaa kiinnostavia näkymiä rakkauteen systeeminä, jossa biologia tarjoaa ihmiselle pohjan luoda merkityksiä ja itseään. Maturana ei sano eksplisiittisesti, että rakkaus on siksi, koska siten tuomme toisissamme parhaat puolet esiin, vaan ennemminkin rakkaus mahdollistaa yhteiselon ja hyvinvoinnin. Rakkaus on halua olla hyvä ja voida hyvin. Maturana sanoo, että yhdessä tuodaan sellainen maailma esiin, jota ehkä halutaankin elää. Pitäisi siis olla tietoinen siitä, mitä haluaa. Omien tunteiden ja ajatusten tunnistaminen on tärkeää toiminnan kannalta. Rakkauden tunne on intentionaalinen eli tunne jostakin tai jotakin kohtaan. Tämä edellyttää havainnointia sekä tietoa ja kykyä toimia maailmassa. Ihminen yksilönä on itse se, joka kokee, eikä kukaan toinen voi kieltää toisen kokemusta. Vain rakkaudellinen havaitseminen ja vuorovaikutus voi laajentaa ihmisten ymmärrystä rakkaudesta ja elämästä. Rakkaus tuntuu hyvälle ja niin myös tajuaminen, eikä siksi ole ihme, etteikö ihminen niitä haluaisi. Rakkaus kokemuksena on kokonaisvaltainen ja eheä. Siinä hetkessä ei puutu mitään. Havaitsevaan rakkauteen kietou-

tuu reflektio ja tietoisuus, ja niin vapaus ja vastuu, olemassaolo ja poissaolo ilmestyvät kuvaan. Seuraa eettistä toimintaa, huolta ja huolehtimista.

Opinnäytetyöni tavoitteena on ollut tarkastella Maturanan rakkauden käsitettä. Lähdin liikkeelle esittämällä hänen rakkauden määritelmänsä ytimen: *rakkaus on sitä, että toinen ilmenee itselle oikeutettuna olentona*. Esitin, että määritelmään kuuluu seuraavat osat: 1) toisen ilmentyminen oikeutettuna olentona ja 2) toisen oikeus olemassaoloon itsen kanssa sekä 3) hyväksyminen ja 4) myönteinen tunneliikettä. Analyysini mukaan rakkaus voi kohdistua itsen tai toiseen (/maailmaan), sivuaa käsitteenä kunnioituksen käsitettä ja sisältää piirteitä kreikkalaisesta ja kristillisestä rakkaudesta. Ydinmääritelmän ensimmäisen osan ”ilmentyminen” tarkoittaa tietynlaista itsensä ja toisen havaitsemisen tapaa: toinen tulee erottaa itsestä erillisenä (ja päinvastoin). Seuraavat osat tarkoittavat sitä, että havaitessa toinen samalla hyväksytään toisen yhteys itsen siven, että sallitaan oman myönteisen tunneliikkeen haluaminen ja oman ruumiillisen rakkauden tunteen ilmentyminen. Yhteys tarkoittaa lähellä oloa ja vuorovaikutusta ja hyväksyminen näiden sallimista. Silloin rakkaus on oman ja toisen olemassaolon tuntemista ja kokemista hyväksytyksi. Tässä on huomattava, että rakkaus on pyyteetöntä ja se edellyttää rakastavalta aiempaa ruumiillista kokemusta rakastetuksi tulemisesta ehdoista. Sellainen kokemus voi syntyä lapsuudessa. Vaikka rakkaus on ruumiillinen potentiaali, se todentuu ja säilyy vain elämisen tapana, joka on tietoisista tai tiedostamatonta valintaa. Jotta voi rakastaa esimerkiksi toista ihmistä, on ensin rakastettava itseään. Ja jotta voi rakastaa itseään, on pitänyt kokea tulleen hyväksytyksi oikeutettuna olentona.

Kun ihminen tulee tietoiseksi tästä kehämäisyydestä, hän voi miettiä, millaista elämisen ja havaitsemisen tapaa hän haluaisi suosia. Merleau-Pontyn ajatus koskettamisesta ja kosketetuksi tulemisesta auttaa metaforisesti havainnollistamaan Maturanan rakkauden kehämäisyyttä. Itsensä koskettaminen ja toisen koskettaminen aiheuttaa ruumiiseen ikään kuin jäljen ja nämä jäljet näkyvät jossain määrin myös tulevissa sukupolvissa, jos samanlaista kosketusta pidetään yllä ja suojataan. Maturanan rakkauskäsitteessä painottuu havaitsemisen ja reflektion merkitys, ja siksi olen kiteyttänyt hänen näkemyksensä käsitteeseen havaitseva rakkaus.

Tutkimukseni lopputulos syntyi monien lukukertojen, tarkan analyysin ja oivallusten myötä. Se edellytti avautumista uusille suunnille ja perehtymistä uuteen kirjallisuuteen ja pa-

laamista vanhaan. Maturanalta löydettävissä oleva havaitseva rakkaus ideana toi kuitenkin uuden näkökulman rakkauden fenomenologiaan ja tarjoaa tutkimusidean rakkauden ja havaitsemisen yhteyden tarkasteluun. Havaitseva rakkaus on kokemus läsnäolon ja olemisen hyväksymisestä ja eheydestä. Se on vapauttava eikä kontrolloiva.

LÄHTEET

- Allen, Colin ja Neal, Jacob (2019): Teleological notions in biology. Teoksessa Zalta, Edward N. (toim.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Saatavilla <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2019/entries/teleology-biology/>>, luettu 31.1.2020.
- Allen, Mike (2017): Phenomenological tradition. Teoksessa *The SAGE Encyclopedia of Communication Research Methods*. Saatavilla (yliopiston tunnuksilla) <<https://dx-doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.4135/9781483381411.n426>>, luettu 6.5.2020.
- Aristoteles (2005): *Nikomakhoksen etiikka*. (VIII kirja.) Suom. Knuuttila, Simo. 2. painos. Helsinki: Gaudeamus.
- Badhwar, Neera K. (2005): Love. Teoksessa LaFollette, Hugh (toim.) *The Oxford Handbook of Practical Ethic*. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199284238.003.0003, luettu 7.4.2020.
- Beauvoir, Simone de (2011): *Toinen sukupuoli 2. Eletty kokemus*. Suom. Koskinen, Iina; Hanna Lukkari ja Erika Ruonakoski. Helsinki: Tammi.
- Bergo, Bettina (2019): Emmanuel Levinas. Teoksessa Zalta, Edward N. (toim.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Saatavilla <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2019/entries/levinas/>>, luettu 6.5.2020.
- Blassnigg, Martha (2010): Review. *The Origin of Humanness in the Biology of Love* by Humberto Maturana Romesin and Gerda Verden-Zöller. *Leonardo Reviews* 43: 2, 182–183.
- Cerbone, David R. (2016): Exile and return: from phenomenology to naturalism (and back again). *International Journal of Philosophical Studies* 24: 3, 365–380.
- Cohen, Robert ja Wartofsky, Marx W. (1980): Editorial preface. Teoksessa Maturana, Humberto ja Francisco Varela (toim.) *Autopoiesis and cognition: the realization of the living*. Dordrecht: Reidel, v–vi.
- Cordner, Christopher (2011): Two conceptions of love in philosophical thought. *SOPHIA* 50, 315–329.
- Crowell, Steven (2015): Why is ethics first philosophy? Levinas in phenomenological context. *European Journal of Philosophy* 23: 3, 564–88.
- Depraz, Natalie (2008): The rainbow of emotions: at the crossroads of neurobiology and phenomenology. *Continental Philosophy Review* 41, 237–259.
- Evans, Fred (1998): Solar love. Nietzsche, Merleau-Ponty and the fortunes of perception. *Continental Philosophy Review* 31, 171–193.
- Fischer, Bernd (1997): Toward a constructivist epistemology: Johann Gottfried Herder and Humberto Maturana. *The European Legacy* 2: 2, 304–308.

- Flynn, Thomas (2013): Jean-Paul Sartre. Teoksessa Zalta, Edward N. (toim.) The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Saatavilla <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2013/entries/sartre/>>, luettu 6.5.2020.
- Fromm, Erich (2003): Man for himself: an inquiry into the psychology of ethics. London: Routledge & Kegan Paul.
- Giles, James (2004): The nature of sexual desire. London: Praeger.
- Given, Lisa M. (2008): Phenomenology. Teoksessa The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Method. Saatavilla (yliopiston tunnuksilla) <<https://dx-doi-org.ezproxy.jyu.fi/10.4135/9781412963909.n317>>, luettu 6.5.2020.
- Goetz, Jennifer L.; Keltner, Dacher ja Simon-Thomas, Emiliana (2010): Compassion: an evolutionary analysis and empirical review. Psychological Bulletin 136: 3, 351–374.
- Goldie, Peter (2000). The Emotions: A Philosophical Exploration. New York: Oxford OUP.
- Gulick, Robert van (2018): Consciousness. Teoksessa Zalta, Edward N. (toim.) The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Saatavilla <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2018/entries/consciousness/>>, luettu 18.4.2020.
- Häkkinen, Kaisa (2004): Nykysuomen etymologinen sanakirja. 2. painos. Helsinki: WSOY.
- Hansen, Mette Kristine: Cognitive Phenomenology. Internet Encyclopedia of Philosophy. Saatavilla <<https://www.iep.utm.edu/cog-phen/>>, luettu 6.5.2020.
- Heidegger, Martin (2000): Oleminen ja aika. Suom. Reijo Kupiainen. Tampere: Vastapaino.
- Heinämaa, Sara (2020): Values of love: two of forms of infinity characteristic of human person. Phenomenology and the Cognitive Science. DOI: 10.1007/s11097-019-09653-2.
- Helm, Bennett (2017): Love. Teoksessa Zalta, Edward N. (toim.) The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Saatavilla <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/love/>>, luettu 6.5.2020.
- Hens, Kristien (2009): Review. Humberto Maturana Romesin and Gerda Verden-Zolder. The Origin of Humanness in the Biology of Love. Ethical Perspectives 16: 3, 398–399.
- Husserl, Edmund (2002): Ideas: general introduction to pure phenomenology. Käänn. Gibson, William ja Ralph Boyce. E-kirja. London: Routledge.
- Jaegher, Hanne de (2019): Loving and knowing: reflections for an engaged epistemology. Phenomenology and the Cognitive Science. DOI: 10.1007/s11097-019-09634-5.

- Kant, Immanuel (2001): *Fundamental principles of the metaphysics of morals*. Käänn. Abbott, Thomas Kingsmill. E-kirja. Alex Catalogue of Electronic Text. Infomotions.
- Levinas, Emmanuel (1969/2011): *Totality and infinity. An essay on exteriority*. Käänn. Lingi, Alphonso. 23. painos. Pittsburgh, Pennsylvania: Duquesne University Press.
- Lounavaara-Rintala, Helena (1999): *Perheterapia ja Humberto Maturanan filosofia*. Teoksessa Helena Lounavaara-Rintala (toim.) *Vuorovaikutuskuvia. Vuorovaikutusprosessien tutkimuskeskus*, 102–110.
- Maiese, Michelle (2014): *How can emotions be both cognitive and bodily?* *Phenom Cogn Sci* 13. DOI: 10.1007/s11097-014-9373-z.
- Manen, Max van (2011): *Ethical phenomenology*. *Phenomenology online*. Saatavilla <<http://www.phenomenologyonline.com/inquiry/orientations-in-phenomenology/ethical-phenomenology/>>, luettu 3.4.2020.
- Maturana, Humberto (1988): *Ontology of Conversing*. Teoksessa Magro, Cristina; M. Graciano ja N. Vaz (toim.) *A Ontologia da Realidade [The Ontology of Reality]*. Belo Horizonte: UFMG, 1997, 167–182. Saatavilla <http://www.sym-poetic.net/Conversations/conversare_files/1989%20The%20Ontology%20of%20Convers.pdf>, luettu 6.5.2020.
- Maturana, Humberto R. (1970/1980): *Biology of Cognition*. Teoksessa Maturana, Humberto ja Francisco Varela *Autopoiesis and cognition: the realization of the living*. Dordrecht: Reidel, 2–58.
- Maturana, Humberto R. (1980): *Introduction*. Teoksessa Maturana, Humberto ja Francisco Varela *Autopoiesis and cognition: the realization of the living*. Dordrecht: Reidel, xi–xxx.
- Maturana, Humberto R. ja Varela, Francisco J. (1980): *Autopoiesis and cognition: the realization of the living*. Dordrecht: Reidel.
- Maturana, Humberto R. ja Varela, Francisco J. (1987/1998): *The tree of knowledge: the biological roots of human understanding*. Käänn. Paolucci, Robert. London: Shambhala.
- Maturana, Humberto R.; Poerksen, Bernhard ja Koeck, Wolfram Karl (2004): *From being to doing. The origins of the biology of cognition*. Heidelberg: Carl-Auer.
- Maturana, Humberto Romesín; Verden-Zöller, Gerda ja Bunnell, Pille (toim.) (2008): *The Origin of Humanness in the Biology of Love*. Exeter, UK: Imprint Academic.
- May, Todd (2019): *Merleau-Ponty on Love*. Teoksessa Grau, Christopher ja Aaron Smut (toim.) *The Oxford Handbook of Philosophy of Love*. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199395729.013.37, luettu abstrakti 3.4.2020 (koko artikkeli ei saatavilla).
- Merleau-Ponty, Maurice (1945/2012): *Phenomenology of Perception*. Käänn. Lande, Donald A. Oxon: Routledge.

- Merleau-Ponty, Maurice (2012): *Filosofisia kirjoituksia*. Toim. ja suom. Luoto, Miika ja Tarja Roinila. Helsinki: Nemo.
- Moseley, Alexander: *Philosophy of love*. Teoksessa *Internet Encyclopedia of Philosophy*. Saatavilla <<https://www.iep.utm.edu/love/>>, luettu 20.4.2020.
- Naar, Hichem (2013): *A dispositional theory of love*. *Pacific Philosophical Quarterly* 94.
- Newheiser, David (2015): *Eckhart, Derrida, and the gift of love*. *The Heythrop Journal* 56: 6, 1010-1021.
- Nietzsche, Friedrich (2001): *Näin puhui Zarathustra: kirja kaikille eikä kenellekään*. Suom. Hollo, J. A. Keuruu: Otava.
- Niiniluoto, Ilkka (1996): *Tunnekkoloqvion avausanat*. Teoksessa *Niiniluoto, Ilkka ja Juha Rääkkä (toim.) Tunteet*. 3. painos. Helsinki: Yliopistopaino.
- Nirenberg, David (2007): *The politics of love and its enemies*. *Critical Inquiry* 33.
- OHBL = Maturana, Humberto Romesín; Verden-Zöllner, Gerda ja Bunnell, Pille (toim.) (2008): *The Origin of Humanness in the Biology of Love*. Exeter, UK: Imprint Academic.
- Oliveira, Joyce Lúcia Abreu Pereira & Crepaldi, Maria Aparecida (2017): *Epistemology of systems thinking and the contribution of Humberto Maturana*. *Psicol. estud.*, Maringá 22: 3, 325–334.
- Oliver, Kelly (2008): *Beyond recognition: Merleau-Ponty and an ethics of vision*. Teoksessa *Weiss, Gail (toim.) Intertwining Interdisciplinary Encounters with Merleau-Ponty*. Albany: State University of New York Press, 132–151.
- Platon (1967): *Symposium*. Teoksessa *Warmington, E.H. (toim.) Plato III Lysis, Symposium, Gorgia*. Käänn. Lamb, W.R.M. London: Heinemann, 73–245.
- Rae, Gavin (2012): *Sartre on authentic and inauthentic love*. *Existential Analysis* 23.1.
- Rauch, Leo; Sherman, David ja Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1999): *Hegel's phenomenology of self-consciousness. Text and commentary*. State University of New York Press.
- Reynolds, Jack: *Maurice Merleau-Ponty (1908–1961)*. *Internet Encyclopedia of Philosophy*. Saatavilla <<https://www.iep.utm.edu/merleau/#SH3b>>, luettu 6.5.2020.
- Sartre, Jean Paul (1977): *Sketch for a theory of the emotions*. Käänn. Mairet, Philip. 2. painos. London: Methuen & Co.
- Sartre, Jean-Paul (1948): *Existentialism and human emotion*. Käänn. Frechtman, Bernard. Secaucus, NJ: Castle.
- Smith, Anthony D. (2003): *Routledge philosophy guidebook to Husserl and the cartesian meditations*. E-kirja. Taylor & Francis.

- Smith, David Woodruff (2018): Phenomenology. Teoksessa Zalta, Edward N. (toim.) The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Saatavilla <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/phenomenology/>>, luettu 6.5.2020.
- Solomon, Robert C. (2004): On the passivity of the passion. Teoksessa Manstead, Antony R.; Nico Frijda ja Agneta Fischer (toim.) Feelings and emotion. Cambridge, 11–29.
- Taipale, Joonas (2014): Phenomenology and embodiment. Husserl and the constitution of subjectivity. Evanston, Illinois: Northwestern University.
- Toadvine, Ted (2019): Maurice Merleau-Ponty. Teoksessa Zalta, Edward N. (toim.) The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Saatavilla <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2019/entries/Merleau-Ponty/>>, luettu 25.3.2020.
- Zahavi, Dan (2003): Husserl's Phenomenology. Stanford, California.
- Zeleny, Milan (1981a): Proposition. Teoksessa Zeleny, Milan (toim.) Autopoiesis. A theory of living organization. New York: Columbia University, 1–3.
- Zeleny, Milan (1981b): What is autopoiesis? Teoksessa Zeleny, Milan (toim.) Autopoiesis. A theory of living organization. New York: Columbia University, 4–17.